

Odnos genitivnih i instrumentalnih značenja i uporabe

Filek, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:056690>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-04**



FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)



Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski dvopredmetni studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Pedagogije

Maja Filek

Odnos genitivnih i instrumentalnih značenja i uporabe

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Vlasta Rišner

Osijek, 2019.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Katedra za suvremeni hrvatski jezik

Diplomski dvopredmetni studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Pedagogije

Maja Filek

Odnos genitivnih i instrumentalnih značenja i uporabe

Diplomski rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filologije, grana kroatistike

Mentorica: prof. dr. sc. Vlasta Rišner

Osijek, 2019.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 28. kolovoza 2019. godine

Maja Filek, 0122219071

ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Tema ovoga diplomskoga rada jesu značenjski i uporabni odnosi genitiva i instrumentala u suvremenom hrvatskom jeziku. Nakon kratkih općih napomena o značenju i službi genitiva i instrumentala kao nesamostalnih (kosih) padeža u suvremenom hrvatskom jeziku, i to kako sa semantičkog, tako i sa sintaktičkog stajališta, u radu se daje pregled različitih tipova značenja genitiva i instrumentala bez prijedloga koja se navode u *Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* J. Silića i I. Pranjkovića, *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* D. Raguža, *Hrvatskoj gramatici* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje te *Sintaksi hrvatskoga književnoga jezika* R. Katičića. Sva su navedena značenja pri tome ukratko objašnjena, dok su detaljnije razrađena ona značenja u kojima su navedeni padeži u međusobno različitim odnosima – bilo da je riječ o odnosima opreke ili o odnosima povezanosti (jednakosti, sličnosti) pojedinih značenja. U radu se potom govori i o prijedložnoj uporabi genitiva i instrumentala u suvremenom hrvatskom jeziku. Najprije se navode svi prijedlozi (i dimenzionalnih, odnosno prostornih i vremenskih, ali i nedimenzionalnih značenja) koji dolaze s genitivom i instrumentalom, a koje navodi I. Pranjković u *Drugoj hrvatskoj skladnji*, nakon čega se ponovno dovode u vezu ona prijedložna značenja koja su slična ili jednaka genitivu i instrumentalu, ali i ona u kojima su ta dva padeža u međusobnoj opreci. Na samome kraju diplomskoga rada govori se o još jednoj specifičnosti odnosa genitiva i instrumentala u suvremenom hrvatskom jeziku, a riječ je o sekundarnim prijedlozima, tj. poprijedloženim instrumentalima, koji se s genitivom pojavljuju u službi prijedloga. Sve navedene tematske cjeline i teorijski pregled navedenih značenja i službi genitiva i instrumentala pri tome su u čitavom diplomskom radu potkrijepljeni konkretnim primjerima iz suvremenih hrvatskih gramatika i jezikoslovne literature kako bi se dobio uvid u učestalost njihove uporabe u suvremenom hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: genitiv, instrumental, značenje, uporaba, hrvatski padeži

Sadržaj

1. Uvod.....	6
2. Genitiv i instrumental u hrvatskome jeziku – opće napomene o značenju i službi.....	8
3. Genitiv i instrumental bez prijedloga	10
3.1. Značenja i službe genitiva i instrumentala bez prijedloga u hrvatskim gramatikama	10
3.2. Odnos genitiva i instrumentala bez prijedloga	14
4. Genitiv i instrumental s prijedlozima	21
4.1. Prijedlozi s genitivom i instrumentalom.....	21
4.1.1. Dimenzionalni prijedlozi s genitivom i instrumentalom i njihova značenja	21
4.1.1.1. Prostorni prijedlozi s genitivom i instrumentalom i njihova značenja	21
4.1.1.2. Vremenski prijedlozi s genitivom i instrumentalom i njihova značenja	23
4.1.2. Nedimenzionalni prijedlozi s genitivom i instrumentalom i njihova značenja	25
4.2. Odnos genitiva i instrumentala s prijedlozima	27
4.2.1. Odnos genitiva i instrumentala s prijedlozima prostornoga značenja	27
4.2.2. Odnos genitiva i instrumentala s prijedlozima vremenskoga značenja.....	30
4.2.3. Odnos genitiva i instrumentala s prijedlozima nedimenzionalnih značenja	32
5. Poprijedloženi instrumentali s genitivom.....	34
5.1. Poprijedloženi instrumentali prostornoga značenja.....	34
5.2. Poprijedloženi instrumentali vremenskoga značenja	35
5.3. Poprijedloženi instrumentali sa značenjem načina, sredstva i uzroka	38
6. Zaključak	40
7. Literatura	42

1. Uvod

Genitiv i instrumental ubrajaju se u nesamostalne, kose padeže hrvatskog padežnog sustava. To znači da se oni u spojeve riječi ili rečenice ne uvode samostalno, već ovise o nekoj drugoj sastavnici spoja riječi ili o članu rečeničnoga ustrojstva. Kao takvi padeži, genitiv i instrumental u suvremenom hrvatskom jeziku mogu dolaziti i s prijedlozima, ali i bez njih, pri čemu mogu nositi različita značenja i službe u kojima se katkada mogu nalaziti i u različitim odnosima.

U skladu s tim, u ovom će se diplomskom radu razmotriti sva različita značenja i službe genitiva i instrumentala bez prijedloga, kao i genitiva i instrumentala s prijedlozima, pri čemu će poseban naglasak biti na onim značenjima i službama u kojima su navedeni padeži u međusobnim odnosima.

U početnom poglavlju ovoga diplomskoga rada najprije će se iznijeti opće napomene o značenjima i službama genitiva i instrumentala u suvremenom hrvatskom jeziku. Nakon toga uslijedit će pregled različitih tipova značenja genitiva i instrumentala bez prijedloga u hrvatskome jeziku koja navode četiri suvremene hrvatske gramatike: *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* J. Silića i I. Pranjkovića, *Praktična hrvatska gramatika* D. Raguža, *Hrvatska gramatika* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje te *Sintaksa hrvatskoga književnoga jezika* R. Katičića. Navedena će se značenja besprijedložnoga genitiva i instrumentala potom promatrati u međusobnim odnosima, pri čemu će se ukazati i na ona značenja koja su istovjetna genitivu i instrumentalu, i u kojima su najčešće međusobno zamjenjivi, ali i na ona značenja u kojima se ta dva padeža nalaze u opreci. U nastavku ovoga diplomskoga rada govorit će se o prijedložnoj uporabi genitiva i instrumentala u hrvatskome jeziku. Navest će se svi prijedlozi dimenzionalnih (prostornih i vremenskih), ali i nedimenzionalnih značenja koji dolaze s genitivom i instrumentalom, a koje navodi I. Pranjković u *Drugoj hrvatskoj skladnji*. Nakon popisa svih prijedloga koji dolaze s tim dvama padežima, pojedini će se prijedlozi prostornoga, vremenskoga, ali i nedimenzionalnoga značenja s genitivom i instrumentalom dovesti u međusobnu vezu. U završnom poglavlju ovoga diplomskoga rada govorit će se i o velikoj skupini sekundarnih prijedloga, o poprijedloženim instrumentalima koji dolaze s genitivom, a koji će se opet promatrati s obzirom na njihova značenja. Govorit će se tako o poprijedloženim instrumentalima prostornoga i vremenskoga značenja, ali i o poprijedloženim instrumentalima sa značenjima načina, sredstva i uzroka.

Osim teorijskog pregleda, sva će navedena značenja i službe genitiva i instrumentala bez prijedloga, ali i s prijedlozima u ovom diplomskom radu biti potkrijepljena konkretnim primjerima iz suvremenih hrvatskih gramatika i različite jezikoslovne literature.

2. Genitiv i instrumental u hrvatskome jeziku – opće napomene o značenju i službi

Padeži se u hrvatskom jeziku običavaju dijeliti na samostalne ili glavne te nesamostalne ili kose. Samostalni se tako nazivaju po tome što nisu ovisni o drugim riječima u spoju riječi ili rečenici, dok se nesamostalni u spojeve riječi ili rečenice ne uvode samostalno, nego ovise o kakvoj drugoj sastavnici spoja riječi ili o članu rečeničnoga ustrojstva. Samostalni su padeži tako u hrvatskom jeziku nominativ i vokativ, a nesamostalni svi ostali, odnosno genitiv, dativ, akuzativ, lokativ i instrumental (Silić, Pranjković, 2007: 199).

Dok nominativ i vokativ služe samo za imenovanje, i to nominativ u pripovijedanju i opisivanju, npr. *Ševa leti visoko*, a vokativ u izravnom obraćanju, npr. *Ševo, leti visoko!* (Barić i dr., 1995: 102), nesamostalni padeži mogu imati raznolike službe i značenja. Mogu to biti različiti rečenični članovi (bliži i dalji objekt, priložna oznaka, dio predikata, atribut, apozicija), a mogu biti i zavisne sastavnice različitih spojeva riječi i različitih rečeničnih članova (bližega i daljega objekta, priložne oznake, nesročnoga atributa, apozicije) (Silić, Pranjković, 2007: 200-201). Što se značenja tiče, nesamostalnim se padežima prije svega izriče povezanost onoga što znači njihova osnova s drugim riječima u rečenici, pri čemu ta veza može biti unutrašnja, tijesna, uzročna i prijeko potrebna za razumijevanje rečenice, a može biti i vanjska, kad se daju naknadni podaci i slučajne ili popratne okolnosti (Barić i dr., 1995: 102).

Unutrašnju uzročnu vezu u hrvatskom jeziku izriče genitiv¹ (Barić i dr., 1995: 102). Od svih kosih padeža upravo on ima najširi opseg značenja i prema tome najmanje određeno značenje, koje se može svesti samo na obavijest da se imenica ne upotrebljava samostalno (Barić i dr., 1995: 280). Genitiv se određuje kao padež ticanja. On znači da je kakav predmet (u širem smislu) u odnosu s nekim drugim predmetom, pri čemu taj odnos može biti prostorni ili vremenski, a može biti i logički složeniji (Silić, Pranjković, 2007: 201), tj. može značiti djelomičnost (dio predmeta), otkidanje, udaljavanje predmeta od predmeta, približavanje predmeta, pripadnost predmeta drugome predmetu, svojstvo predmeta, izuzimanje, potjecanje, uzročno-posljedičnu povezanost među predmetima ili događajima i sl. (Barić i dr., 1995: 102; Silić, Pranjković, 2007: 201). Kao nesamostalan padež genitiv se u hrvatskom jeziku pojavljuje u svezama riječi u kojima je glavna riječ glagol, imenica, pridjev, prilog i broj, a kao rjeđa pojava bilježi se i genitiv u samostalnoj uporabi. Od sintaktičkih funkcija genitiv se susreće u

¹ Osim genitiva, unutrašnju uzročnu vezu u hrvatskom jeziku izriče i akuzativ, koji pokazuje cjelovitost, ono što radnjom nastaje ili se mijenja ili radnju trpi, ono što prodire, ulazi, ono što se hvata, dira, na što se oslanja, sjeda, staje, ono što posjeduje (Barić i dr., 1995: 102).

objektnoj (kao izravni i neizravni objekt), atributnoj, predikatnoj i adverbnoj, a specifična je i pojava genitiva u subjektnoj službi (Menac, 1989: 73).

Za razliku od genitiva, instrumental u hrvatskom jeziku izriče vanjsku vezu, dodatne podatke i slučajne ili popratne okolnosti² (Barić i dr., 1995: 102). Njegovo je glavno značenje značenje sredstva, tj. označivanje predmeta koji služi za to da se njime ili uz njegovu pomoć obavi kakva radnja. Tomu je značenju blisko i značenje društva, pa instrumental često ima i to značenje, koje se u hrvatskom jeziku u pravilu izražava prijedložno-padežnim izrazima s prijedlogom *s(a)* (Silić, Pranjković, 2007: 234). Osim toga, instrumental znači i popratne okolnosti, mjesto kojim se što kreće, vrijeme u koje se što zbiva, srodstvo i sl. (Barić i dr., 1995: 102). U svezama riječi u hrvatskom jeziku najčešće je ovisan o glagolu, a rjeđe o pridjevu i imenici (Menac, 1989: 111). U rečenici često funkcionira kao dalji objekt (npr. *Bavi se glazbom*), kao priložna oznaka, i to najčešće kao priložna oznaka mjesta (npr. *Vozi lijevom stranom*), vremena (npr. *Prima subotom*) ili načina (npr. *Imenovan je predstojnikom*), a može dolaziti i kao nesročni atribut (npr. *trgovina voćem*) (Silić, Pranjković, 2007: 234) te kao dio imenskog predikata (Menac, 1989: 111).

² Osim instrumentala vanjsku vezu, dodatne podatke i slučajne ili popratne okolnosti izriču dativ i lokativ. Dativ, koji znači usmjerenost, čemu je što namijenjeno ili čemu se teži, daje dinamične podatke, dok lokativ, koji znači mirovanje u mjestu i vremenu, mjesto gdje se što zbiva, gdje se stoji, boravi, miruje, vrijeme kad se što zbiva itd., daje statične podatke (Barić i dr., 1995: 102).

3. Genitiv i instrumental bez prijedloga

3.1. Značenja i službe genitiva i instrumentala bez prijedloga u hrvatskim gramatikama

S obzirom na konkretnija značenja i službe četiri suvremene hrvatske gramatike izdvajaju više različitih tipova genitiva bez prijedloga (Tablica 1.).

Tablica 1. Značenja genitiva bez prijedloga u hrvatskom jeziku

Radoslav Katičić, 1986., <i>Sintaksa hrvatskoga književnog jezika</i>	Eugenija Barić i sur., 1995., <i>Hrvatska gramatika</i>	Dragutin Raguž, 1997., <i>Praktična hrvatska gramatika</i>	Josip Silić, Ivo Pranjković, 2007., <i>Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta</i>
posvojni genitiv ili genitiv posesvini	posvojni genitiv ili genitiv posesivni	posvojni genitiv	posvojni genitiv
subjekatni genitiv	genitiv subjektni	subjektni genitiv	subjektni genitiv
objekatni genitiv	genitiv objektni	objektni genitiv	objektni genitiv
objasnidbeni genitiv ili genitiv eksplikativni	objasnidbeni genitiv ili genitiv eksplikativni	genitiv opće pripadnosti	objasnidbeni (eksplikativni) genitiv
dijelni genitiv ili genitiv partitivni	dijelni genitiv ili genitiv partitivni	dijelni (partitivni) genitiv (podvrsta genitiv igre)	dijelni (partitivni) genitiv (podvrsta genitiv igre)
slavenski genitiv	slavenski genitiv	slavenski genitiv	slavenski genitiv
	genitiv vremena	vremenski genitiv	vremenski genitiv
genitiv svojstva ili genitivus qualitatis	genitiv svojstva	kvalitativni genitiv	genitiv svojstva ili kvalitativni genitiv (podvrsta genitiv dobi)
ablativni genitiv ili genitiv odvajanja		ablativni genitiv	ablativni genitiv

			genitiv podrijetla
		genitiv divljenja ili iznenađenja	emfatični genitiv
		genitiv s riječima eno, evo, eto	
		genitiv zakletve	genitiv zaklinjanja
			genitiv cijene ili genitiv vrijednosti
			genitiv obilja i/ili oskudice
genitiv cjeline	genitiv cjeline		
genitiv sadržaja	genitiv sadržaja		
genitiv sjećanja			
	predikatni genitiv		
	genitiv priložne oznake		

J. Silić i I. Pranjković u *Gramatici hrvatskoga jezika* (2007) izdvajaju najveći broj značenja i službi genitiva bez prijedloga u hrvatskom jeziku, a ona su sljedeća: posvojni genitiv (označuje posjednika, tj. predmet/osobu kojemu što pripada, onoga koji što posjeduje), subjektni genitiv (označuje vršitelja ili prouzročitelja kakve radnje), objektni genitiv (označuje predmet kakve radnje), objasnidbeni ili eksplikativni genitiv (objašnjava sadržaj imenice na koju se odnosi), dijelni ili partitivni genitiv (označuje pripadnost kakvu dijelu), genitiv igre (podvrsta dijelnoga genitiva koja dolazi uz riječi koje označuju igru), slavenski genitiv (genitiv koji dolazi u niječnim konstrukcijama na mjestu akuzativa u službi izravnoga objekta), vremenski genitiv (označuje vrijeme u koje se što zbiva), genitiv svojstva ili kvalitativni genitiv (označuje svojstvo, kvalitetu neotuđiva predmeta), genitiv dobi (podvrsta kvalitativnoga genitiva kojom se kvaliteta, svojstvo predmeta izriče vremenskim obilježjima), ablativni genitiv (označuje kakvo odvajanje, udaljavanje, lišavanje koga ili čega), genitiv podrijetla (označuje potjecanje od koga ili čega), emfatični genitiv (izražava kakve emocije – divljenje, ushit, iznenađenje, čuđenje i sl.), genitiv zaklinjanja (označuje kakvo zaklinjanje), genitiv cijene ili genitiv vrijednosti (dolazi kao dopuna uz pridjeve ili glagole koji označuju cijenu ili vrijednost

koga ili čega) te genitiv obilja i/ili oskudice (dolazi kao dopuna uz pridjeve ili glagole koji označuju obilje, odnosno oskudicu)³ (Silić, Pranjković, 2007: 201-203). U *Hrvatskoj gramatici* skupine autora (1995) te *Sintaksi hrvatskoga književnoga jezika* R. Katičića (1986), pored većine navedenih značenja genitiva bez prijedloga navode se još i genitiv cjeline (izriče pripadnost dijela svojoj cjelini ili nekoj svojoj sastavnici) (Barić i dr., 1995: 558; Katičić, 1986: 423) te genitiv sadržaja (izriče pripadnost općijeg pojma određenijem sadržaju) (Barić i dr., 1995: 559-560; Katičić, 1996: 426). Osim toga, R. Katičić (1986: 100) govori i o genitivu sjećanja (dolazi uz glagole koji izriču prisjećanje), a Barić i dr. (1995: 581) o predikatnom genitivu te genitivu priložne oznake kao mogućim tipovima genitiva bez prijedloga u hrvatskom jeziku.

Kada je riječ o značenjima i službama instrumentala bez prijedloga u hrvatskom jeziku, četiri suvremene hrvatske gramatike od njegovih raznolikih službi i značenja izdvajaju nekoliko najčešćih tipova (Tablica 2.).

Tablica 2. Značenja instrumentala bez prijedloga u hrvatskom jeziku

Radoslav Katičić, 1986., <i>Sintaksa hrvatskoga književnog jezika</i> , Zagreb, JAZU knjiga	Eugenija Barić i sur., 1995., <i>Hrvatska gramatika</i> , Školska Zagreb,	Dragutin Raguž, 1997., <i>Praktična hrvatska gramatika</i> , Zagreb, Medicinska naklada	Josip Silić, Ivo Pranjković, 2007., <i>Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta</i> , Zagreb Školska knjiga
priložna oznaka sredstva	priložna oznaka sredstva	sredstvo	instrumental sredstva
priložna oznaka vršioca pasivne radnje (agensa)	priložna oznaka vršitelja pasivne radnje		subjektni instrumental

³ Većinu navedenih značenja besprijedložnoga genitiva spominje i D. Raguž u svojoj *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* (1997), s tim što je razlika u tome što on objasnidbeni ili eksplikativni genitiv naziva genitivom opće pripadnosti, a emfatični genitiv razlaže na dva značenja, na značenje genitiva s riječima *eno*, *evo* i *eto* te na značenje genitiva divljenja ili iznenađenja (Raguž, 1997: 120, 122).

predikatni instrumental	predikatni instrumental/instrumental predikatnog proširka	imenski dio predikata	predikatni instrumental
priložna oznaka u značenju odvijanja u prostoru	priložna oznaka mjesta	prostorno pomicanje, širenje, napredovanje prostorom (tzv. prosekutiv)	prostorni instrumenta ili prosekutiv
priložna oznaka u značenju trajanja u vremenu	priložna oznaka vremena	vrijeme	vremenski instrumental
indirektan (neizravan, dalji) objekt	instrumental objekta		instrumental daljega objekta
			instrumental podrijetla ili ablativni instrumental
			instrumental osnovne osobine
		dopuna (pridjevima, glagolima)	pridjevski instrumental
priložna oznaka načina	priložna oznaka načina		
priložna oznaka opisa popratne okolnosti			

Najveći broj značenja instrumentala bez prijedloga ponovno navode J. Silić i I. Pranjković u *Gramatici hrvatskoga jezika* (2007). Oni tako govore o instrumentalu sredstva (označuje predmet kojim se ili uz pomoć kojega se obavlja kakva radnja), subjektnom instrumentalu (također označuje sredstvo, ali se u pasivnim konstrukcijama rabi za oznaku

pokretača radnje), predikatnom instrumentalu (dolazi kao imenski dio predikata uz oblike glagola *biti*, ali i uz značenjski nepotpune (suznačne) glagole tipa *postati*, *imenovati*, *nazvati* i sl.), prostornom instrumentalu ili prosekutivu (označuje mjesto na/po kojem se odvija kakvo kretanje ili kakva druga slična radnja), vremenskom instrumentalu (nosi značenje iterativnosti, vremenske socijativnosti te dugoga trajanja), instrumentalu daljega objekta (dolazi kao dopuna uz glagole koji zahtijevaju objekt u besprijedložnom instrumentalu), instrumentalu podrijetla ili ablativnom instrumentalu (označuje ono na osnovi čega se govori o podrijetlu koga ili čega), instrumentalu osnovne osobine (određuje imenski pojam, obično subjekt, po kakvoj osobini, i to tako da to određenje vezuje uz predikat) te pridjevskom instrumentalu (dolazi kao dopuna uz neke pridjeve, posebice uz pridjeve bogat i siromašan) (Silić, Pranjković, 2007: 234-235). *Hrvatska gramatika* skupine autora (1995) te *Sintaksa hrvatskoga književnoga jezika* (1986) R. Katičića navode još i instrumental u značenju načina (npr. *sitnim koračićima*, *tvrdim snom*) (Barić i dr., 1995: 430; Katičić, 1986: 79), dok R. Katičić (1986: 80) navodi i to da instrumental može nositi i značenje opisa popratne okolnosti, pri čemu, jednako kao i načinskog značenja, imenica u instrumentalu u pravilu dolazi u službi priložne oznake.

3.2. Odnos genitiva i instrumentalna bez prijedloga

3.2.1. Genitiv svojstva ili kvalitativni genitiv označuje svojstvo (Barić i dr., 1995: 562, Katičić, 1986: 435), kvalitetu neotuđiva predmeta ili dijela predmeta (Silić, Pranjković, 2007: 202), pri čemu glavna imenica označuje nositelja svojstva (koji ne mora biti živo biće), dok zavisna imenica u genitivu označuje samo svojstvo (Menac, 1989: 87). On dolazi isključivo s pridjevnim riječima, npr. *mladić duge kose*, a ne **mladić kose*, pri čemu je glavni razlog tomu činjenica da sam genitiv, bez pridjeva, ne bi bio dostatno informativan⁴ (Silić, Pranjković, 2007: 202-203).

Podvrstom se kvalitativnog genitiva smatra i tzv. *genitiv dobi*, prepoznatljiv u primjerima *muškarac srednjih godina*, *djeca ranoga uzrasta*. U tom se genitivnom značenju sastaju vremensko i kvalitativno značenje pa se govori o *kvalitativno-vremenskom genitivu* u

⁴ U navedenom se primjeru podrazumijeva da mladić ima kosu pa bi obavijest o tome da je ima bila posve zališna (redundantna), a da bi ona postala nezališna, mora joj se dodati i obavijest o kakvoći kose (Silić, Pranjković, 2007: 203).

kojem se kvaliteta, svojstvo predmeta izriče vremenskim obilježjima (Silić, Pranjković, 2007: 203).

Svojstvo, kvaliteta neotuđiva predmeta može se u hrvatskom jeziku izricati i prijedložno-padežnim izrazima. To prije svega vrijedi za tzv. kvalitativni instrumental (Silić, Pranjković, 2007: 236-237). Riječ je pri tome o socijativno-kvalitativnom značenju koje se izražava prijedlogom *s(a) + I*, npr. *stolica s naslonom, lađa s jarbolima, prozor s rešetkama, vojska sa zastavama* (Pranjković, 2001: 27). I taj tip značenja, jednako kao i genitiv svojstva ili kvalitativni genitiv, dolazi s pridjevnim riječima. Međutim, u određenoj govornoj situaciji, kad je svim sugovornicima poznato o čemu je riječ, može doći i bez pridjevnice, primjerice, kada sugovornici govore o nekome kao *onome s nosom* (prisutnima je tada jasno na koju se osobinu nosa misli jer znaju o kojoj je osobi riječ) (Ivić, 1983: 193).

Zamjena je kvalitativnog genitiva instrumentalom moguća, ali se ne može izvršiti u svim slučajevima, npr. *kaput zelene boje* ne može se zamijeniti izrazom *kaput sa zelenom bojom* jer se time mijenja značenje. S druge strane, ni kvalitativni se instrumental ne može uvijek izreći kvalitativnim genitivom, npr. *kava sa šećerom*, ali ne **kava šećera, čaj s limunom*, ali ne **čaj limuna* i sl. Zamjena je, dakle, moguća samo onda kada imenica označuje dio živoga (bića) (Barić i dr., 1999: 254), odnosno kada se odredbom u jednakoj mjeri ističe cjelina i dio (Ivić, 1954, prema Rišner, 2006: 265).

3.2.2. Dijelnim ili partitivnim genitivom izriče se pripadanje kakva komada, količine ili mjere dijelu neke tvari, skupa predmeta ili bića, kazujući tako pripadanje dijelu, a ne cjelini (Barić i dr., 1995: 559; Katičić, 1986: 425). On dolazi uz riječi koje označuju količinu (imenice i prilozi), mjeru kakve tvari (imenice) ili uz brojeve, npr. *malo vremena, čaša vode, dvoje djece*, a može dolaziti i uz glagole, pri čemu označuje neodređeni dio čega, obično kakve tvari, npr. *zatražiti kruha, dodati soli, posuditi novaca* (Silić, Pranjković, 2007: 202). Dijelni ili partitivni genitiv dolazi i u spojevima u kojima je glavna sastavnica pridjev (Silić, Pranjković, 2007: 202), točnije uz pridjeve *pun, vrijedan, žedan, gladan, sit, dostojan, svjestan* i sl., npr. *lonac pun vode, vrijedan poštovanja, sit svega, gladan kruha, dostojan nagrade* (Raguž, 1997: 121). Osim toga, može dolaziti i s prilogom *žao*, npr. *žao mi ga je, žao mi je djece*, te bezličnim *nema/nije bilo/neće biti*, npr. *nema vode, neće biti nas*⁵ (Raguž, 1997: 121). U nepotpunim rečenicama dijelni ili partitivni genitiv može biti jedini ili glavni dio te su takve rečenice najčešće usklične

⁵ U takvim se slučajevima mogu napraviti konstrukcije s nominativom, koji je tada subjekt, tj. nije više bezlična konstrukcija, osobito kada su neodređene zamjenice nitko i ništa u pitanju: *Nema nitko u kući. – Nema ništa tamo/na stolu* (Raguž, 1997: 121).

i veoma emfatički obojene. Tako se može izricati čuđenje zbog velike količine koga/čega, npr. *Ljudi!, Korova!*, može se nešto nuditi u neodređenim količinama, npr. *Jabuka!, Evo jabuka!, Evo slatkih jabuka!*, ili se može izricati zahtjev, odnosno molba, npr. *Vode!, Zraka!, Svjetla!* (Menac, 1989: 78-79).

Posebno se vrstom dijelnog ili partitivnog genitiva smatra i tzv. *genitiv igre*⁶ koji dolazi uz riječi koje označuju igre (*igra, igranje, igrati se* i sl.), npr. *igra šaha, igranje rukometa, igrati se mačke i miša* (Silić, Pranjković, 2007: 202).

Osim besprijedložnim genitivom partitivnost se u hrvatskom jeziku može izricati i prijedložno-padežnim izrazima. Međutim, prijedložni se partitiv upotrebljava samo onda kad se uz dijelnost označuje i svojevrsno izdvajanje i/ili posebno isticanje dijela o kojem je riječ. U tu se svrhu upotrebljavaju prijedlozi *od + G* ili *među + I* (Pranjković, 2001: 25), pri čemu su genitiv, odnosno instrumental, obavezno u množini, npr. *Petar je jedan od najstarijih u selu, Vidjeli smo i neke od najpoznatijih glumaca* (Silić, Pranjković, 2007: 204), *Među pjevačima na cijeni su osobito rokeri, Napadači su najskuplji među nogometašima* (Silić, Pranjković, 2007: 239). U primjerima sa značenjem dijelnosti ili partitivnosti prijedlozi *od + G* te *među + I* obično su zamjenjivi. Tako se može reći i *Među pjevačima na cijeni su osobito rokeri*, ali i *Od pjevača na cijeni su osobito rokeri* (Silić, Pranjković, 2007: 239).

3.2.3. Genitiv bez prijedloga u hrvatskom jeziku vrlo često ima i vremensko značenje. Takav se genitiv i naziva vremenskim, a označuje vrijeme u koje se što zbiva (Silić, Pranjković, 2007: 202), odnosno identificira vremenski odsječak u kojemu se odvija ono što se izriče predikatom (Barić i dr., 1995: 552), npr. *Došla je prošloga četvrtka, To je bilo one večeri, Idućega tjedna idemo na odmor, Prošle je godine bilo bolje* (Raguž, 1997: 120). Budući da sam naziv vremenskog odsječka ne označuje vrijeme, takav genitiv obvezno dolazi s atributom jer posve je neobavijesno reći da se što dogodilo **dana, *tjedna* ili **godine*⁷ (Pranjković, 2001: 12).

⁶ A. Menac (1989) genitiv igre navodi kao podvrstu *genitiva primicanja*, ističući kako taj genitiv dolazi uz povratni glagol *igrati se* te nepovratni glagol *igrati*. Oba su glagola u suvremenom jeziku u širokoj uporabi, ali se razlikuju u odnosu prema svom objektu. Tako je povratni glagol *igrati se* dosljedniji u čuvanju genitivne rekcije i to osobito kad je riječ o tradicionalnim dječjim igrama (pa i onda kad se razvije preneseno značenje), npr. *igrati se lovice, igrati se skrivača, igrati se slijepog miša*, ili kad je riječ o dječjim igrama oponašanja, npr. *igrati se rata, igrati se doktora, igrati se mame i tate*. S druge strane, nepovratni glagol *igrati* sve više, pored genitivne, razvija i akuzativnu rekciju i to onda kad imenica predstavlja naziv sportske igre, npr. *igrati košarku, igrati nogomet, igrati tenis*, ili kad predstavlja naziv društvene igre, npr. *igrati šah, igrati bridž, igrati preferans* (Menac, 1989: 83-84).

⁷ Samostalna imenica u genitivu moguća je samo onda kad se oznaka vremenskog odsječka na neki način podrazumijeva, pa je zališna, npr. *U Zagrebu, svibnja 1994.* (podrazumijeva se *mjeseca* i *godine*). Posve se rijetko događa da se vrijeme označuje imenicom u genitivu koja sama po sebi ne znači vremenski odsječak, npr. *Cijeloga*

U hrvatskom je jeziku vrlo čest i vremenski instrumental, ali on dolazi u posve drukčijim značenjima nego genitiv, budući da je rezerviran za neka specifična značenja te se načelno ograničuje uz uzak krug riječi (Silić, Pranjković, 2007: 235). Kada imenica u instrumentalu znači dan, posebno dan u tjednu, povezuje se s učestalim glagolima (ili neučestale čini učestalima), dobiva značenjsku nijansu *svaki* i dolazi u jednini, npr. *Nedjeljom se odmaramo, Rade samo utorkom, Vikendom je uvijek kod kuće*⁸ (Silić, Pranjković, 2007: 235). Riječ je pri tome o značenju ponavljanja, ali ne o redovnom, pravilnom ponavljanju, kao u primjerice genitivnim svezama s riječima tipa *svaki*, nego o vremenu koje je za vršenje neke radnje uobičajeno pa se u to vrijeme obično i ponavlja. Nije stoga isto *subotom* i *svake subote, radnim danom* i *svakog radnog dana* (Menac, 1989: 120-121). Ostale imenice s vremenskim značenjem rijetko dolaze u instrumentalu, uz iznimku imenica s *faznim* značenjem koje su vrlo česte, npr. *Javit će nam se početkom svibnja, Doći će sredinom tjedna, Saznat ćemo tek krajem godine* (Pranjković, 2001: 13). U oba slučaja instrumental ima tzv. vremensko-socijativno značenje, tj. značenje koje pretpostavlja da se događaj odvija zajedno s vremenom označenim instrumentalom (Silić, Pranjković, 2007: 235).

Tipično je za instrumental i značenje dugoga trajanja. Za razliku od *iterativnih*, koji dolaze u jednini, takvi instrumentali dolaze načelno u množini, čime se naglašava dužina trajanja vremenskog odsječka označena instrumentalom, te se tvore od riječi koje označuju mjeru vremena, npr. *Čeka satima/danima/tjednima/mjesecima/godinama* i sl.⁹ (Silić, Pranjković, 2007: 235).

Svojevrsno udruživanje tih dvaju značenja, vremensko-socijativnog i značenja dugog trajanja, susreće se u primjeru *Svakim danom postaje sve gore*. Tu je atribut obvezan, i to baš atribut *svaki* (ne ide: **nekim danom, *novim danom, *drugim danom, *cijelim danom* ili sl.), a gotovo da to vrijedi i za *dan* jer je rijetko, bar u realizaciji, *svakim satom*, a pogotovo **svakim petkom/tjednom/mjesecom, *svakom noći/godinom* i sl. (Pranjković, 2001: 13-14).

3.2.4. Kada je riječ o značenju ablativnosti¹⁰, u hrvatskom se jeziku često govori o *genitivu podrijetla*, koji susrećemo u primjerima tipa *On je roda plemenita, Bili su slovenskoga*

ljeta nije progovorio ni riječi, pri čemu se i tu zapravo podrazumijeva za *vrijeme cijeloga izleta* i sl. (Pranjković, 2001: 12).

⁸ Nije npr. obično *Nedjeljama se odmaramo* i sl. (Silić, Pranjković, 2007: 235).

⁹ Nije npr. obično **Čeka danom* niti **Čeka zorama* ili **Čeka zimama* (Silić, Pranjković, 2007: 235).

¹⁰ Značenje odvajanja, udaljavanja, lišavanja koga ili čega (Silić, Pranjković, 2007: 203), kao i značenje neugodnih osjećaja (Menac, 1989: 80) svojstveno je osobito za tzv. ablativni genitiv (Silić, Pranjković, 2007: 203) ili *genitiv odmicanja* (Menac, 1989: 79). Takav genitiv u pravilu dolazi s povratnim glagolima koji označavaju udaljavanje/izbjegavanje, oslobađanje, neugodne osjećaje (Menac, 1989: 79-81), kao npr. glagoli *stidjeti se*,

podrijetla, Kći je dobrih roditelja i sl. U toj je vrsti genitiva prisutna ablativnost, u smislu potjecanja od koga/čega, npr. *On je roda plemenita*, te posvojnost, npr. *On pripada plemenitu rodu* (Silić, Pranjković, 2007: 203). Međutim, u hrvatskom se jeziku ono na osnovi čega se govori o podrijetlu koga ili čega može izražavati i posebnom vrstom instrumentala, tzv. instrumentalom podrijetla ili ablativnim instrumentalom, npr. *On je rodom Slovenac, Oni su podrijetlom s juga, Njezini su kućom gostioničari* (Silić, Pranjković, 2007: 235).

3.2.5. Genitiv i instrumental bez prijedloga u hrvatskom jeziku mogu označavati i vršitelja (agensa) nekakve radnje, pri čemu se govori o dvama značenjima, tzv. subjektnom genitivu i subjektnom instrumentalu. Subjektni je genitiv imenički atribut kojim se izriče pripadnost radnje svojem vršitelju (Barić i dr., 1995: 561; Katičić, 1986: 431), zbog čega se može smatrati podvrstom posvojnoga genitiva (Menac, 1989: 85). Drugim riječima, on označuje vršitelja ili prouzročitelja kakve radnje te dolazi uz imenske riječi koje označuju tu radnju, u pravilu odglagolne (deverbativne) imenice, npr. *povratak ratnika, izvještaj predsjednika*. Moguće ga je preoblikovati u glagolsku konstrukciju (rečenicu) u kojoj dolazi na poziciju subjekta, npr. *Ratnici se vraćaju, Predsjednik izvještava*, zbog čega se i naziva subjektnim genitivom (Silić, Pranjković, 2007: 201).

Subjektni je genitiv u pravilu jednočlan i u tom se slučaju može preoblikovati u posvojni pridjev, osobito ako se njime općenito određuje pripadnost, npr. *povratak ratnika* → *ratnikov povratak, izvještaj predsjednika* → *predsjednik izvještava* (Silić, Pranjković, 2007: 201). Ako se subjektni genitiv odnosi na osobu, na određene vršitelje, onda je genitiv češći i običniji, a još je običniji kada je riječ o neosobnom ili neživome, npr. *rast biljaka, opadanje lišća, zalazak sunca* (Raguž, 1997: 120).

Subjektni se instrumental, jednako kao i subjektni genitiv, rabi za oznaku pokretača radnje (agensa), obično onda kad je pokretač, ili bolje reći uzročnik, prouzročitelj radnje kakva vanjska ili unutrašnja sila, npr. *roditelji shrvani tugom, oblak tjeran vjetrom* (Silić, Pranjković, 2007: 234). Jedina je razlika u tome što subjektni instrumental označuje vršitelja radnje u pasivnim konstrukcijama, a subjektni genitiv u aktivnim. Kad se takve pasivne konstrukcije preoblikuju u aktivne, pokretač radnje označen instrumentalom postaje subjekt, jednako kao što

osloboditi se, čuvati se, odreći se, bojati se, prepasti se, plašiti se, okaniti se i sl. (Raguž, 1997: 121), i to kao njihova dopuna, odnosno u službi objekta, npr. *osloboditi se treme, čuvati se prehlade* (Silić, Pranjković, 2007: 203). Osim toga, ablativni genitiv može dolaziti i s prijelaznim glagolima koji označavaju oslobađanje. U povratnim je glagolima pri tome genitiv jedina, a u prijelaznim glagolima druga rekcija (Menac, 1989: 81).

je to slučaj kod subjektivnog genitiva, npr. *Tuga je shrvala roditelje, Vjetar je tjerao oblak*, stoga se upravo zato takav instrumental i zove subjektivnim¹¹ (Silić, Pranjković, 2007: 234).

Osim navedenog zajedničkog značenja subjektivni genitiv i subjektivni instrumental imaju još neka značenja po kojima se međusobno razlikuju. Tako se subjektivnim genitivom, osim pripadnosti radnje svojemu vršitelju, može izreći i poredba, npr. *I ja se vraćam kući korakom pobjednika*. (Nazor) → *korača kao pobjednik* (Katičić, 1986: 432), ali i pripadanje svojstva onomu koji ga ima, npr. *Nebo je modro*. → *modriilo neba* (Katičić, 1986: 432). S druge strane, subjektivni instrumental osim značenja nosioca radnje može nositi i značenje sredstva za vršenje radnje, osobito onda kada instrumental označava nešto neživo, npr. *Bili smo oduševljeni darom, Bili smo okruženi ljubavlju* (Menac, 1989: 118).

3.2.6. Značenje sredstva ili instrumentalnosti u hrvatskom se jeziku u prvom redu izražava besprijedložnim instrumentalom, odnosno tzv. instrumentalom sredstva. Instrumental sredstva označuje predmet kojim se ili uz pomoć kojega se obavlja kakva radnja, npr. *putovati vlakom, sjeći oštrim predmetom, prijetiti prstom, častiti kavom, klimati glavom* (Silić, Pranjković, 2007: 234). Osim toga, u značenju sredstva može se pojaviti i vršitelj radnje u pasivnoj konstrukciji, npr. *zaprljan blatom, opržen suncem, obuzet tugom, obliven znojem* i sl. (Raguž, 1997: 152), pri čemu je moguća zamjena izrazima s prijedlogom *od + G*, npr. *zaprljan od blata, opržen od sunca* i sl. (Raguž, 1997: 129).

Značenje sredstva u suvremenom se hrvatskom jeziku, osim besprijedložnim instrumentalom, može izražavati i instrumentalom s prijedlogom *s(a)* uz indeklinabilne sastavnice, npr. *pisati s dvije olovke, služiti se s puno jezika*¹² (Pranjković, 2001: 26). Osim instrumentalom značenje se sredstva može izricati i genitivnim prijedlozima, i to prijedlozima *iz*, npr. *gađati iz puške, pucati iz topa*, te preko, npr. *nabaviti preko poduzeća, zaposliti se preko veze, slušati preko radija* (Pranjković, 2001: 26), pogotovo kada je riječ o kakvu (živu ili neživu) posredniku (Silić, Pranjković, 2007: 215). Posebna vrsta instrumentalnosti eksplicira se i poprijedloženim izrazima *pomoću* ili *uz pomoć*, npr. *popeti se pomoću užeta, disati uz pomoć aparata* (Pranjković, 2001: 26), pri čemu se pretpostavlja predmet koji ne mora služiti

¹¹ Značenje nosioca radnje subjektivni instrumental nosi uvijek kada označava nešto živo, npr. *Bili smo oduševljeni glumicom, Bili smo okruženi prijateljima*, a kada je značenje nosioca radnje osobito javno, ono se osim instrumentalom može izraziti i svezom *od + genitiv*, npr. *Bili su opkoljeni neprijateljima*. → *Bili su opkoljeni od neprijatelja* (Menac, 1989: 118).

¹² S tim u vezi D. Raguž (1997: 152) navodi kako je izražavanje sredstva prijedlogom *s(a) + I* pogreška koju norma odbacuje i koju treba izbjegavati.

kao izravno sredstvo, nego kao vrsta pripomoći za obavljanje kakve radnje (Silić, Pranjković, 2007: 217).

3.2.7. Genitivu i instrumentalu bez prijedloga svojstvena je i služba objekta. Objektni genitiv označuje predmet (objekt) kakve radnje (Silić, Pranjković, 2007: 202), tj. pripadnost radnje njezinu objektu/predmetu (Barić i dr., 1995: 561; Katičić, 1986: 432), zbog čega ga A. Menac (1989: 85) također navodi kao podvrstu posvojnog genitiva. On dolazi uz imenice koje označuju radnju, u pravilu također odglagolne, npr. *gradnja bolnice, pisanje pisma* te se može preoblikovati u glagolske konstrukcije (rečenice) u kojima dolazi na poziciju izravnoga objekta u akuzativu, npr. *grade bolnicu, pišu pisma*, dok se u pravilu ne preoblikuje u posvojni pridjev jer takva preobluka u najvećem broju primjera uopće ne dolazi u obzir, npr. *gradnja kuće* → **kućna gradnja* (Silić, Pranjković, 2007: 202).

Za razliku od objektnog genitiva, instrumental u službi objekta, tzv. instrumental daljega objekta, dolazi kao dopuna uz glagole koji zahtijevaju objekt u besprijedložnom instrumentalu, pri čemu je u takvim dopunama često prisutno značenje sredstva, npr. *Bavi se znanstvenim radom, Trguje oružjem, Obiluje svim pogodnostima* (Silić, Pranjković, 2007: 235).

4. Genitiv i instrumental s prijedlozima

4.1. Prijedlozi s genitivom i instrumentalom

S obzirom na leksičkosemantička svojstva prijedlozi se u hrvatskom jeziku mogu podijeliti na dimenzionalne i nedimenzionalne (Balaban 1983, prema Pranjković, 2001: 7). Dimenzionalni prijedlozi svojim značenjem upućuju na mjerljivost, odnosno dimenzionalnost, te ih je s obzirom na narav te dimenzionalnosti moguće podijeliti u dvije skupine, pri čemu prvu skupinu čine prostorni (lokalni), a drugu vremenski (temporalni) prijedlozi. Nedimenzionalnim je prijedlozima, s druge strane, svojstveno neko od apstraktnijih, „pojmovnih“ značenja, tj. značenja koja se tiču kompleksnijih logičkih odnosa. Takva su značenja značenje modalnosti, instrumentalnosti, kumulativnosti, ekskluzivnosti, komitativnosti (socijativnosti, udruženosti), transgresivnosti, limitativnosti, partitivnosti, finalnosti, kauzalnosti (konsekutivnosti), kondicionalnosti itd. (Pranjković, 2001: 7).

4.1.1. Dimenzionalni prijedlozi s genitivom i instrumentalom i njihova značenja

4.1.1.1. Prostorni prijedlozi s genitivom i instrumentalom i njihova značenja

Prostorna su značenja prijedloga prvotna, osnovna i najčestotnija. O tome, između ostalog, svjedoči činjenica da velika većina prijedloga i danas označuje prostornost te da gotovo svi tzv. neizvedeni prijedlozi imaju (i) prostorna značenja (Pranjković, 2001: 8).

Sva se glavna prostorna značenja mogu opisati na temelju suodnosa između dvaju predmeta ili dvaju skupova predmeta, između predmeta kojemu treba odrediti mjesto, koji je objekt lokalizacije (OL), i predmeta uz pomoć kojega se objektu lokalizacije određuje mjesto, tj. lokalizatora (L) (Silić, Pranjković, 2007: 245).

S obzirom na dominantni sem suodnosa OL i L te druge semantičke parametre, u hrvatskom se standardnom jeziku izdvaja dvadeset konkretnijih prostornih odnosa koji se označavaju i/ili konkretiziraju prijedlozima (Pranjković, 2001: 8-11):

1. prelokativnost – OL nalazi se ili se kreće s prednje strane L – *ispred + G, s prednje strane + G, pred + I*¹³;
2. postlokativnost – OL nalazi se ili se kreće sa stražnje, nalične strane L – *iza + G, sa stražnje strane + G, pozadi + G, straga + G, za + I*;
3. supralokativnost – OL nalazi se ili se kreće u vršnom dijelu, po površini L ili iznad njega – *(po)više + G, iznad, ponad + G, vrh, povrh, navrh, uvrh, na vrhu + G, nad + I*;
4. sublokativnost – OL u relaciji je s nižim i/ili donjim dijelom L – *ispod + G, dno, podno, udno, na dnu + G, niže + G, s donje strane + G, pod(a) + I*;
5. intralokativnost – OL nalazi se unutar ili u granicama L ili se kreće prema njegovoj unutrašnjosti – *unutar + G, u okviru, u granicama, u sklopu + G, u oblasti, u sferi, u domeni + G*;
6. ekstralokativnost – OL nalazi se ili kreće izvan (granica) L – *(iz)van + G, izvan granica (oblasti, okvira i sl.) + G, osim + G*;
7. adlokativnost – OL je u neposrednoj blizini L – *blizu + G, u blizini + G, (po)kraj + G, nadomak + G, nadohvat + G, pored + G, (tik) do + G, nedaleko od + G*;
8. ultralokativnost – OL nalazi se ili kreće na znatnijoj udaljenosti od L – *daleko (podalje, udaljeno, na udaljenosti) od + G, „ne-blizu“ + G*;
9. lateralna lokativnost – OL nalazi se ili kreće sa strane (zdesna ili slijeva) od L – *s(a) (bočne, desne, lijeve i sl.) strane + G, bočno (desno, lijevo) od + G*;
10. ekstremalna lokativnost – OL se nalazi na čelnom ili začelnom dijelu (na početku ili na kraju) L gledanog po horizontali – *na početku + G, čelo + G, na kraj(u) + G, potkraj + G*;
11. prolokativnost – OL nalazi se ili se kreće po dužini odnosno po širini L – *(uz)duž + G, dužinom (po dužini) + G, širinom (po širini) + G*;
12. cirkumlokativnost – OL nalazi se ili kreće oko, sa svih strana L – *(u)oko(lo) + G, (u)okrug + G, sa (svih) strana + G*;
13. centrumlokativnost – OL nalazi se ili kreće u središnjem dijelu L – *sred (nasred, posred, usred) + G, sredinom + G, u sredini (u središtu, u centru) + G*;
14. translokativnost – OL nalazi se ili kreće poprijeko u odnosu na L (presijeca lokalizator) – *preko + G, poprijeko (poprečno) od + G*;

¹³ Iako se neka od navedenih značenja mogu izricati i prijedložno-padežnim izrazima s drugim padežima, u ovom će se diplomskom radu, s obzirom na njegovu temu, izdvojiti samo prijedlozi koji u navedenim značenjima dolaze s genitivom i instrumentalom.

15. ekvilokativnost – OL određuje se u odnosu na neku (bilo koju) točku L, prije svega po visini – *na razini + G, u (na) visini + G, više od + G, niže od + G, u ravnini, na razini s(a) + I*;
16. interlokativnost – OL okružen je lokalizatorima:
- ako ih ima dva, riječ je o linearnom interesivu – u tom se slučaju predmet B nalazi između predmeta A i C – *između + G*,
 - ako je lokalizatora više od dva, riječ je o skupnom interesivu – *među + I*;
17. alterlokativnost (ili „umjestomjesnost“) – OL mijenja poziciju s lokalizatorom – *mjesto (umjesto, namjesto, na mjesto) + G, osim + G*;
18. frontalna lokativnost – OL nalazi se ili kreće na manjem ili većem odstojanju od L, i to tako da su im prednje strane sučeljene – *nasuprot + G, preko puta, vizavi (vis-a-vi) + G*;
19. direktivna lokativnost – OL kreće se u smjeru L; s obzirom na to je li granica kretanja fiksirana, razlikuju se:
- opća direktivnost – *u smjeru, u pravcu + G*,
 - direktivno-granična lokativnost – *do + G, do iza + G*;
20. ablokativnost (ablativna lokativnost) – OL kreće se tako da se udaljuje od L, a kretati se može s različitih pozicija u odnosu na L (tj. s prednje, stražnje, bočne, unutrašnje i sl. strane lokalizatora) – *iz + G, od + G, ispred + G, iza + G*.

4.1.1.2. Vremenski prijedlozi s genitivom i instrumentalom i njihova značenja

Vremenski su se prijedlozi, kao i nedimenzionalni, razvili iz prostornih prijedloga (Pranjković, 2001: 12), a kod njihovih je značenja riječ o odnosu između događaja (D) i vremenskoga lokalizatora (VL), tj. jezične jedinice s vremenskim značenjem uz pomoć koje se precizira vrijeme događanja (Silić, Pranjković, 2007: 247).

Kao tipična vremenska značenja koja se izražavaju uz pomoć prijedloga u hrvatskom se jeziku izdvajaju (Pranjković, 2001: 14-17):

- istovremenost – vrijeme događaja podudarno je s vremenom koje označuje VL – *za vrijeme + G, u vrijeme + G, za + G*;
- prijevremenost – vrijeme događaja prethodi vremenu označenom VL – *prije + G, uoči + G*;

3. poslijevremenost (susljednost) – vrijeme događaja smješta se iza vremena označenog VL – *poslije* + **G**, *nakon* + **G**, *iza* + **G**;
4. protemporalnost – vrsta istovremenosti kod koje je istaknuto značenje protežnosti: događaj se odvija paralelno s vremenskim tijekom označenim VL – *preko* + **G**, *tijekom/tokom* + **G**;
5. abtemporalnost (ablativna temporalnost) – VL označuje vrijeme od kojega se počinje odvijati kakav događaj – *od* + **G**, *iz* **G**, *od...do* + **G**;
6. intertemporalnost – vrijeme događaja smješta se u interval omeđen označen dvama vremenskim lokalizatorima – *između* + **G**;
7. intratemporalnost – događaj se odvija unutar vremenskog roka određenog VL – *u roku* *od* + **G**;
8. cirkumtemporalnost – događaj se odvija u približno vrijeme (nešto prije ili nešto poslije) koje je označeno VL – *oko* + **G**, *prilikom* + **G**, *prigodom* + **G**;
9. poredbena (ekvativna) temporalnost – događaj traje više ili manje od vremenske mjere označene VL ili je neki predmet (biće) stariji od količine vremena označene VL – *preko*, *iznad*, *više od* + **G**, *ispod*, *manje od* + **G**;
10. „prostorna temporalnost“ – tip vremenskog značenja u kojemu je prisutna i nijansa prostornosti – *za* + **I**;
11. direktivna temporalnost
 - a) opća direktivnost – događaj se odvija tako da se približava, usmjeruje vremenskom odsječku označenom VL; ovo se značenje ne izriče prijedlozima s genitivom i instrumentalom;
 - b) direktivno-granična temporalnost – događaj se odvija do granice koju čini početak vremenskog odsječka označenog VL – *do* + **G**;
12. centrumtemporalnost – događaj se odvija u središnjem dijelu vremenskog odsječka označenog VL – *sred*, *posred*, *usred* + **G**, *sredinom* + **G**;
13. eskremalna temporalnost – događaj se odvija na početku ili na kraju vremenskog odsječka označenog VL – *početkom*, *na početku*, *s početka*, *krajem*, *na kraju*, *na svršetku*, *koncem* + **G**, *s(a)* + **G**;
14. socijativna temporalnost – događaj se odvija zajedno, „u društvu“ s vremenskim odsječkom označenim VL – *s(a)* + **I**;
15. altertemporalnost – događaj pretpostavlja dva VL i ne povezuje se s jednim („predviđenim“), nego s drugim („rezervnim“) – *mjesto*, *umjesto*, *namjesto* + **G**;

16. „uzročna temporalnost“ – vrsta vremenskog značenja povezana s uzrokom, osobito s uzrokom povoda – *povodom + G, u povodu + G*.

4.1.2. Nedimenzionalni prijedlozi s genitivom i instrumentalom i njihova značenja

Nedimenzionalna značenja prijedložnih izraza u pravilu su izvedena iz dimenzionalnih značenja, a tiču se kompleksnijih logičkih odnosa kao što su sredstvo, način, uzrok, posljedica, uvjet itd. Oni su svojevrsni prijedložni padeži ili potpadeži, a u njih se ubrajaju ablativ, relativ, modal, final, kauzativ, komparativ, posesiv, partitiv, adverbativ, permisiv, ekskluziv, socijativ, instrumental (u užem smislu), kvalitativ, kondicional, eksplikativ, metronal, supstitutiv, similativ i prezentativ (Pranjković, 2001: 18).

Nedimenzionalni prijedlozi s genitivom i instrumentalom u hrvatskom su jeziku sljedeći (Pranjković, 2001: 18-29):

1. ablativ – označuje odvajanje, podrijetlo, potjecanje od koga ili čega i sl. – *od + G, iz + G*;
2. relativ – označuje tzv. *čistu* relaciju, tj. odnos među bićima, stvarima, pojavama i ostalim fenomenima što se označuju imenskim riječima, a koji nema nikakvog određenog ni dimenzionalnog ni nedimenzionalnog značenja (riječ je o odnosu *ticanja* u najširem smislu) – *u (s)vezi + G, glede + G, u (s)vezi s(a) + I, pred + I*;
3. modal – označuje način u vrlo širokom smislu riječi, odnosno način na koji se što u vezi s predmetom čini ili događa – *od + G, od...do + G, iz + G, s(a) + G, iza + G, ispod + G, bez + G, (iz)van + G, preko + G, s(a) + I, pod + I*;
4. final – označuje okrenutost prema nečemu, usmjerenost, namjeru, odnosno cilj – *radi, poradi, zaradi + G*;
5. kauzativ – označuje uzrok – *od + G, s(a) + G, iz + G, zbog + G, uslijed + G, na osnovi/na temelju + G, povodom + G*;
6. komparativ – označuje usporednost, odnosno tiče se uspoređivanja predmeta po kakvim svojstvima – *od + G, iznad/ispod + G, ispred/iza + G, više/nije + G, preko + G, nad + I*;
7. posesiv – označuje posvojnost, odnosno da što pripada onome što znači imenska riječ uz prijedlog – *od + G, u + G, kod + G*;
8. partitiv – označuje dio kakve tvari (značenje dijelnosti) – *od + G, među + I*;

9. adverbzativ – označuje da je pojam označen imenskom riječju suprotan nekom drugom pojmu – *suprotno od + G, protiv + G*;
10. permisiv – označuje obično kakvu okolnost koja pogoduje nekom zbivanju, a ono izostaje ili obrnuto, okolnost koja je u suprotnosti s nekim zbivanjem, a ono se ipak realizira – *pored + G, kod + G, (po)kraj + G, usprkos/unatoč + G*;
11. ekskluziv – označuje da se iz kakve cjeline ili skupine izdvaja, izuzima određeni dio, koji je označen imenskom riječju – *iz + G, bez + G, osim + G, mimo + G, van + G, do + G*;
12. socijativ – označuje da se kakav predmet (u najširem smislu) nalazi, kreće ili što čini u društvu (zajedništvu) s kakvim drugim predmetom ili predmetima – *s(a) + I*;
13. instrumental (u užem smislu) – označuje da kakav predmet služi kao sredstvo za obavljanje neke radnje – *iz + G, preko + G, pomoću + G, uz pomoć + G, s(a) + I*;
14. kvalitativ – označuje osobinu, kakvoću, svojstvo predmeta – *od + G, bez + G, s(a) + I*;
15. kondicional – označuje da je jedan predmet (događaj ili pojava) uvjet drugomu predmetu (događaju, pojavi) – *(po)kraj + G, pored + G, kod + G, u slučaju + G, bez + G*;
16. eksplikativ – značenje se predmeta u genitivu, preko poredbenog i/ili similitivnog značenja, donekle poistovjećuje sa značenjem predmeta označenog u nominativu; dolazi u spojevima riječi koje imaju ustrojstvo *nominativ + od + G*;
17. metronal – označuje mjeru, obično u poredbenim konstrukcijama – *od + G, do + G*;
18. supstitutiv – označuje odnos među predmetima (u najširem smislu) u kojem je riječ o zamjeni, o tome da jedan predmet dolazi na mjesto drugoga, da se javlja u vrijeme kad se javlja drugi ili da obavlja kakvu djelatnost za drugoga – *(u)mjesto, uime + G, ispred + G*;
19. similitiv – imenskom riječju označuje se predmet koji slični drugomu predmetu – *poput + G*;
20. prezentativ – označuje da se kakav proces odvija u nazočnosti onoga što je označeno kosim padežom – *u nazočnosti/u prisutnosti + G, pred + I*.

4.2. Odnos genitiva i instrumentala s prijedlozima

4.2.1. Odnos genitiva i instrumentala s prijedlozima prostornoga značenja

4.2.1.1. Genitiv s prijedlogom *ispod* ima orijentacijsko značenje, odnosno označuje da je objekt lokalizacije smješten s donje strane lokalizatora, pri čemu s njime može i ne mora biti u dodiru (Matas Ivanković, 2014: 46). Drugim riječima, prijedlog *ispod* + *G* znači da je nešto na nižoj razini od nečega drugoga, npr. *Sjedi ispod drveta*, *Ispod prozora se čuju djeca*, *Prolaze ispod mosta* (Raguž, 1997: 124).

Prijedlog *ispod* + *G* istoznačan je prijedlogu *pod* + *I* kada označuju konkretnu prostornost (Barić i dr., 1999: 181) i u tim su primjerima međusobno zamjenjivi, npr. *Sjedi ispod drveta* → *Sjedi pod drvetom*, *Ispod prozora se čuju djeca* → *Pod prozorom se čuju djeca*. Međutim, u primjeru *Prolaze ispod mosta* takva bi zamjena bila neopravdana (**Prolaze pod mostom*) jer prijedlog *pod* + *I* u prostornom smislu precizira mjesto objekta lokalizacije u odnosu na lokalizator, pretpostavljajući statičnost, a ne kretanje ili kakvu drugu akciju (Pranjko, 2001: 8). Zamjena bi tako bila moguća kada bi na mjestu glagola *prolaze* bio neki glagol koji ne pretpostavlja kretanje, npr. glagol *sjede* (*Sjede ispod mosta* → *Sjede pod mostom*)¹⁴.

Izrazi *ispod* + *G* često imaju i načinsko značenje izrazito prostornoga podrijetla, npr. *prodati ispod ruke*, *gledati ispod oka*, *govoriti ispod glasa* i sl. (Pranjko, 2001: 20), međutim, u tom slučaju nisu zamjenjivi izrazima *pod* + *I* (Barić i dr., 1999: 181), i to zbog toga što je uglavnom riječ o ustaljenim, frazeologiziranim vezama i izrazima, npr. *prodati ispod cijene* (**prodati pod cijenom*), *pogled ispod oka* (**pogled pod okom*), *govoriti ispod glasa* (**govoriti pod glasom*) i sl.

4.2.1.2. Prijedlog *iznad* s genitivom označuje da se objekt lokalizacije nalazi izvan lokalizatora, izravno s gornje strane, pri čemu s njime nije u dodiru (Matas Ivanković, 2014: 62). Drugim riječima, on označuje položaj na višoj visini, razini, npr. *Iznad stola visi svjetiljka*, *Iznad sela je brdo*, *Iznad grada lete avioni* (Raguž, 1997: 125), dok u prenesenom značenju može označavati i to da se netko ili nešto nalazi na boljem, povlaštenom položaju (Matas Ivanković, 2014: 62).

¹⁴ Izrazima se s prijedlogom *pod(a)* označuje i način koji se razvio iz tzv. statične prostornosti, npr. *voditi pod stražom*, *držati pod ključem*, *čuvati pod staklenim zvonom* (Pranjko, 2001: 21).

Sveza *iznad* + *G* istoznačna je sa svezom *nad* + *I* kada se označuje određen prostor, npr. *iznad kućnog krova* = *nad kućnim krovom*. Ako se pak kretanje označeno glagolom ne odnosi na strogo određen prostor, češće se u suvremenom hrvatskom jeziku upotrebljava sveza *iznad* + *G*, npr. *Iznad grada je magla*, iako je ispravno i *Nad gradom je magla* (Barić i dr., 1999: 185).

4.2.1.3. Prijedlog *ispred* + *G* označuje da se objekt lokalizacije nalazi izvan granica lokalizatora, s njegove prednje strane, pri čemu s njime nije u dodiru (Matas Ivanković, 2014: 49), npr. *sjediti ispred kuće, ići ispred ostalih, pobjeći ispred njih* (Raguž, 1997: 124).

Navedeni prijedlog funkcionira na isti način kao i prijedlozi *ispod* i *iznad*, što znači da se ponekad, kada označuje konkretan prostor, može zamijeniti izrazom *pred* + *I*, npr. *sjediti ispred kuće/pred kućom, ići ispred njih/ići pred njima* i sl.

Ispred + *G* može imati i ablativno značenje u primjerima s glagolima *bježati, uzmicati*, npr. *bježati ispred žandara* (Matas Ivanković, 2014: 49). U tim je primjerima *ispred* + *G* također moguće zamijeniti prijedlogom *pred* + *I*, ali u tom slučaju izraz dobiva posve drugo značenje, odnosno značenje uvjeta ili pogodbe, npr. *bježati pred žandarima* (= *bježati ako se pojave žandari*)¹⁵ (Silić, Pranjković, 2007: 237)

4.2.1.4. Genitiv s prijedlogom *iza* najčešće ima prostorno značenje, pri čemu označuje da je objekt lokalizacije smješten sa stražnje strane lokalizatora (Matas Ivanković, 2014: 56), npr. *Iza kuće je vrt, Rijeka teče iza brda, Pojavili su se iza ugla* (Raguž, 1997: 125). U tom je značenju prijedlog *iza* + *G* često zamjenjiv prijedlogom *za* + *I*. Tako se primjerice može reći i *Sjedili smo iza kuće, Iza nas je išla cijela kolona*, ali i *Sjedili smo za kućom, Za nama je išla cijela kolona*.

Takav genitiv često ima i načinsko značenje izrazito prostornoga podrijetla, npr. *raditi iza leđa, vikati iza glasa* (Pranjković, 2001: 20), ali u tom značenju nije zamjenjiv prijedlogom *za* + *I* (**raditi za leđima, *vikati za glasom*).

4.2.1.5. Genitiv s prijedlogom *između* naziva se linearnim interesivom, za razliku od akuzativnog i instrumentalnog prijedloga *među* koji se naziva skupnim interesivom (Silić, Pranjković, 2007: 217). Osnovno je njegovo značenje prostorno, pri čemu označuje da se objekt

¹⁵ Genitiv s prijedlogom *ispred* katkad se, pogotovo u administrativnome stilu, upotrebljava u *umjestomjesnome*, predstavljajućome značenju, npr. *Tajnik je govorio ispred cijelog poduzeća* (Silić, Pranjković, 2007: 208). Međutim, prema normativnim je preporukama uporaba tog prijedloga u navedenom značenju nepravilna te umjesto njega treba upotrebljavati prijedlog *uime* (Barić i dr., 1999: 181), npr. *Tajnik je govorio uime cijelog poduzeća* i sl.

lokalizacije proteže od jednog do drugog lokalizatora, djelomično ili u potpunosti (Matas Ivanković, 2014: 60). On je specifičan po tome što uključuje dva lokalizatora (npr. *između tebe i mene*), po tome što je lokalizator imenica u množini koja podrazumijeva dvodijelnost (npr. *između obrva*), ili po tome što je imenica kojom se označuje lokalizator brojevno određena (npr. *između dvaju stolova*) (Matas Ivanković, 2014: 59). Ako je genitiv s tim prijedlogom u jednini, nužno je imenovati dva predmeta koja se nalaze s jedne i druge strane predmeta označena imenicom u genitivu, a ako je genitiv u množini imenovanje predmeta nije potrebno, npr. *Sjedila je između stola i peći, Ima propuh između zuba* (Silić, Pranjković, 2007: 217).

Prijedlog *između* + *G* može se zamijeniti izrazom *među* + *I*. Međutim, za razliku od *između*, koji povezuje dva pojma, *među* se upotrebljava kao veza u odnosu više pojmova (Matas Ivanković, 2014: 59), pri čemu imenice obavezno dolaze u množini (Raguž, 1997: 154), npr. *između brata i sestre, između Rijeke i Zagreba, među svim hrvatskim gradovima* (Barić i dr., 1999: 182). Međutim, ako se navode konkretni i pojedinačni sudionici odnosa, bez obzira na njihov broj, upotrebljava se prijedlog *između*, npr. *između majke, oca i sina* (Barić i dr., 1999: 182). Za razliku od toga, uporaba interesiva *među* na način na koji se rabi interesiv *između*, tj. tako da se (u jednini) imenuju dva predmeta, danas je posve zastarjela, a i ne preporučuje se, npr. *Među bratom i sestrom nema nesuglasica, Dosta je sličnosti među Hvarom i Korčulom* (Silić, Pranjković, 2007: 239).

4.2.1.6. Prijedlog *s(a)* zajednički je genitivu i instrumentalu, ali se s tim padežima javlja u različitim značenjima. Prijedlogu *s(a)* + *G* osnovno je značenje ablativno. U prostornom smislu on pretpostavlja da kretanje ili kakva druga aktivnost započinje s gornje, površinske ili vanjske strane kakva predmeta (Silić, Pranjković, 2007: 207), npr. *skočiti sa zida* (Matas Ivanković, 2009: 2), pri čemu osim konkretnog prostora, može označavati i prostor u apstraktnome i prenesenome značenju, npr. *prevesti s engleskog na hrvatski, smetnuti s uma, pasti s nogu*¹⁶ (Barić i dr., 1999: 192). Za razliku od genitivnog prijedloga *s(a)*, prijedlog *s(a)* s instrumentalom ne dolazi u značenju mjesta, prostora, već primarno u značenju društva (npr. *skočiti s prijateljem*) (Matas Ivanković, 2009: 2).

¹⁶ U značenju mjesta *s/iz* kojega započinje kakvo kretanje ili kakva druga aktivnost prijedlog *s(a)* alternira s prijedlogom *iz*, pri čemu se *s(a)* upotrebljava onda kad se mjesto nalazi na kakvoj uzvisini, na kakvoj vodi, kad je riječ o kakvoj ustanovi i sl., npr. *To je cvijet s Velebita* (ali iz vrta), *Ona dolazi sa sela* (ali iz grada), *Profesor ide s fakulteta* (ali iz škole) (Silić, Pranjković, 2007: 207).

4.2.2. Odnos genitiva i instrumentala s prijedlozima vremenskoga značenja

4.2.2.1. Prijedlogom $s(a) + G$ u hrvatskom se jeziku, pored već spomenutog prostornog značenja, može označavati i vrijeme, pri čemu on obično dolazi uz imenice kojima se imenuju vremenski odsječci, npr. *s proljeća, s jeseni, s početka stoljeća*. Takvu je značenju svojstvena i nijansa udruživanja (socijativnosti) jer kad se kaže da se što događa *s proljeća*, misli se na to da se nešto događa ili počinje događati (zajedno) s dolaskom, s pojavom proljeća¹⁷ (Silić, Pranjković, 2007: 207-208).

4.2.2.2. Vrijeme se u hrvatskom jeziku može izricati i prijedlogom *pred + I*, i to neizravno te s odrednicama nevremenskoga značenja (Glušac, Rišner, 2013: 248). Takvim se instrumentalom označuje prijevremenost, odnosno da se ono što se nalazi ispred predmeta (u pravilu osobe ili osobā) tek treba dogoditi (Silić, Pranjković, 2007: 237), npr. *pred ratom, pred večerom, pred Božićem* (Glušac, Rišner, 2013: 248). Međutim, u suvremenom hrvatskom jeziku takva uporaba instrumentala s prijedlogom *pred* nije učestala pa se umjesto prijedloga *pred + I* češće koriste prijedložno-padežni izrazi *prije + G* te *uoči + G* (Pranjković, 2001: 14), npr. *prije/uoči rata/večere/Božića* i sl.

4.2.2.3. Izrazi *za + I* također mogu nositi vremensko značenje. Oni se u hrvatskom jeziku najčešće upotrebljavaju u ustaljenim, frazeologiziranim izrazima, koji se određuju u značenju prostorne temporalnosti (Glušac, Rišner, 2013: 249), a u kojima se ponavlja odrednica koja označuje kakav vremenski odsječak, a koja je u prvom dijelu izraza u akuzativu, npr. *dan za danom, godinu za godinom* (Silić, Pranjković, 2007: 238). Instrumentalnim se izrazima s prijedlogom *za*, doduše vrlo rijetko, u hrvatskom jeziku može izricati i istodobnost (Glušac, Rišner, 2013: 249), pri čemu su u pravilu zamjenjivi izrazima *za vrijeme/u vrijeme + G*, npr. *To se dogodilo za večerom* (Silić, Pranjković, 2007: 238). U tim je izrazima, kao primjerice u prethodno spomenutom primjeru, u pravilu riječ o događajima koji pretpostavljaju prisutnost više predmeta (obično osoba) na istome prostoru (primjerice za istim stolom) (Silić, Pranjković, 2007: 238). Međutim, to ne mora uvijek biti tako jer sve ovisi o kontekstu, ali i određenici, tj. gramatičkoj kategoriji broja, npr. *Pročitat ću to za ručkom → Pročitat ćemo to za ručkom* (Glušac, Rišner, 2013: 249).

¹⁷ I instrumental s prijedlogom $s(a)$ može dolaziti u tom tipu vremenskoga značenja, npr. *S prvim zimskim danima došli su i novi problemi, S godinama je postajao sve šutljiviji* (Silić, Pranjković, 2007: 236). Međutim, izrazi $s(a) + G$ te $s(a) + I$ u vremenskom značenju nisu međusobno zamjenjivi.

4.2.2.4. I instrumentalni izrazi s prijedlogom *pod* mogu označavati vrijeme, točnije istodobnost, pri čemu se izriče da se radnja koju izriče glagol događa istodobno s vremenom označenim odrednicom. Tim se izrazima vrijeme izriče neizravno, s ograničenim brojem odrednica, koje se u pravilu svode na imenice *misa* (i sinonimne izraze *služba Božja*, *večernjica*), *nastava* te osobna imena vladara sa značenjem razdoblja u povijesti koje je određeno njihovom vladavinom, npr. *pod svetom misom*, *pod nastavom biologije*, *pod Karlom Velikim* (Glušac, Rišner, 2013: 247). Međutim, u suvremenom se hrvatskom jeziku normativno preporučuje izbjegavanje prijedloga *pod* uz neke od imenice kojima se izriče trajanje (Barić i dr. 1999: 188) te se predlaže njegova zamjena izrazima *za vrijeme + G* ili *tijekom + G* (npr. *pod misom*, *pod nastavom* → *za vrijeme/tijekom mise/nastave*) (Glušac, Rišner, 2013: 247).

4.2.2.5. U vremenskom se značenju, i to u značenju poslijevremenosti, u hrvatskom jeziku upotrebljavaju prijedlozi *nakon/poslije + G*, pri čemu se njima označava da se nešto zbiva u neposrednom vremenskom slijedu poslije radnje izrečene imenicom (Matas Ivanković, 2014: 122). Iako se navedeni prijedlozi često smatraju sinonimnima, među njima ipak postoje određene razlike. Tako, primjerice, prijedlog *nakon* načelno dolazi uz imenice koje znače neko trajanje bez jasne stalne granice, odnosno kraja, dok uz imenice koje znače odijeljene vremenske periode (npr. *sati*, *dani* i sl.) u pravilu dolazi prijedlog *poslije*. Tako se neće reći *nakon podne*, *nakon tri sata*, *nakon Božića*, nego *poslije podne*, *poslije tri sata*, *poslije Božića* (Raguž, 1997: 126-127). U značenju se poslijevremenosti, osim prijedloga *nakon + G* i *poslije + G*, u suvremenom hrvatskom jeziku pojavljuju i instrumentalni izrazi s prijedlogom *za* koji se potvrđuju sa zamjenicama u ulozu odrednica i koji su zamjenjivi prijedlozima *nakon/poslije + G*, npr. *za njom* → *nakon/poslije nje* (Glušac, Rišner, 2013: 249).

4.2.2.6. Za hrvatski je jezik specifično i vremensko podznačenje intertemporalnosti kojim se označuje da se vrijeme događaja smješta u interval omeđen dvama vremenskim lokalizatorima, npr. *između petka i subote* (Pranjeković, 2001: 15). Vremensko značenje pri tome može imati samo linearni interesiv *između*, dok skupni interesiv *među* može doći i uz imenicu s vremenskim značenjem, ali prijedložni izraz tada gubi vremensko značenje, npr. *Velike su razlike među danima*, *a kamoli među godinama* (Pranjeković, 2001: 15).

4.2.3. Odnos genitiva i instrumentala s prijedlozima nedimenzionalnih značenja

4.2.3.1. Prijedlogom $s(a) + I$ u hrvatskom se jeziku često izriče način vršenja kakve radnje, pri čemu je riječ o specifičnom načinskom značenju socijativnog podrijetla, npr. *pratiti s naklonošću, učiniti što s ljubavlju* (Pranjkočić, 2001: 20). Načinsko značenje suprotnoga podrijetla, tj. ono kojemu je svojstveno lišavanje koga ili čega, izuzimanje ili *minus-socijativ*, svojstveno je prijedložnim izrazima *bez + G*, npr. *voziti bez žurbe, raditi bez greške*. Prijedlog *bez* s načinskim značenjem pri tome katkada dolazi i uz nesklonjive komponente, npr. *otići bez pozdrava, napraviti bez po muke* (Pranjkočić, 2001: 20).

4.2.3.2. Način se može izricati i prijedlogom *iz + G*, npr. *iz temelja, iz okreta, iz sveg glasa* (Pranjkočić, 2001: 19), ali i podrijetlo, izvor predmeta, npr. *On je iz Dubrovnika, iz davnih vremena, iz filma*¹⁸ (Raguž, 1997: 124). Ponekad kad se izrazom *iz + G* izriče značenje načina, moguće je to izreći i instrumentalom, npr. *Udarali su ga iz sve snage → Udarali su ga svom snagom*, a zamjena je moguća i u značenju podrijetla, npr. *On je iz Dubrovnika → On je rodod/porijeklom Dubrovčanin*. Međutim, takve zamjene nisu moguće u svim primjerima.

4.2.3.3. Iako je značenje kvalitativnosti u hrvatskom jeziku primarno genitivu bez prijedloga, ono se može izražavati i prijedložno-padežnim izrazima s genitivom i instrumentalom. Pri tome su u odnosu prijedlozi *bez + G* te $s(a) + I$. Genitivni prijedlog *bez* svojevrsna je *prijedložna negacija* (Silić, Pranjkočić, 2007: 215), a primarno mu je značenje izuzimanje, odnosno ekskluzivnost (Pranjkočić, 2001: 26). Značenje ekskluzivnosti pri tome najčešće nosi nijanse kvalitativnoga značenja, odnosno značenja tzv. *negativnog ili ekskluzivnog kvalitativa* (Pranjkočić, 2001: 27), koje govori o odsutnosti kakve kakvoće, osobine ili svojstva nekog predmeta, npr. *čovjek bez pameti, meso bez kosti, kava bez šećera* (Raguž, 1997: 122). U skladu s navedenim prijedlog *bez + G* stoji u opreci prema prijedlogu $s(a) + I$. Dok s jedne strane prijedlog *bez* označava odsutnost, nepostojanje, lišenost čega (Silić, Pranjkočić, 2007: 215), prijedlog $s(a)$ s druge strane označava prisutnost (Pranjkočić, 2001: 27). Međutim, to ne znači da se za značenje prisutnosti svaki put na mjesto prijedloga *bez* može staviti prijedlog $s(a)$; to ovisi i o glagolu, ali i o tome je li riječ o ustaljenoj vezi riječi. Prijedlog

¹⁸ Genitiv s prijedlogom *iz* primarno je ablativnog karaktera. On pretpostavlja da kretanje, odvajanje, potjecanje ili sl. počinje iz unutrašnjosti kakva drugog predmeta, odnosno iz područja koje je u granicama drugoga predmeta (Silić, Pranjkočić, 2007: 206-207). Dakle, u prostornom smislu taj prijedlog označuje mjesto odakle počinje radnja (Matas Ivanković, 2009: 3), npr. *izići iz kuće, izvaditi iz torbe, ići iz grada* (Raguž, 1997: 124). Međutim, osim u doslovnom smislu, prostor se s prijedlogom *iz* može shvatiti i u prenesenom smislu, npr. *iz srca, iz glave* (Matas Ivanković, 2014: 51).

s(a) tako može doći u primjerima *meso s kosti/meso s kostima, kava sa šećerom*, ali u mnogim drugim primjerima ili ne može ili pomalo mijenja značenje (Raguž, 1997: 122).

Posebne je naravi u hrvatskome jeziku i kvalitativ kojim se daje obavijest od čega je što načinjeno, odnosno gradivni ili materijalni kvalitativ. On se prije svega označuje pridjevom (*zlatna jabuka*), ali i konstrukcijama s genitivnim prijedlogom *od*, npr. *jabuka od zlata, kula od karata, ruke od čelika* (Pranjeković, 2001: 27). Relativno je čest i tvorni genitiv s prijedlogom *iz*, npr. *zvono iz olova, spomenik iz bijelog kamena*, međutim takva je uporaba prijedloga *iz* pogrešna te ga je potrebno zamijeniti prijedlogom *od* + *G* (Barić i dr., 1999: 182), npr. *zvono od olova, spomenik od bijelog kamena*. Ako se pak želi naznačiti način vršenja radnje, onda se upotrebljava prijedlog *iz* + *G*, npr. *iz kamena isklesan David* (ali *skulptura od kamena*) (Barić i dr., 1999: 182).

4.2.3.4. Složenim se prijedložnim frazama *u (s)vezi s(a) + I* u hrvatskom jeziku eksplicira odnos ticanja, inače svojstven genitivu kao padežu (Pranjeković, 2001: 19). Riječ je, dakle, o tzv. čistoj relaciji, tj. o odnosu među bićima, stvarima, pojavama i ostalim fenomenima što se označuju imenskim riječima (Pranjeković, 2001: 19). Ipak, u razgovornom, a ponekad i u administrativno-pravnom jeziku, navedena prijedložna fraza *u (s)vezi* dolazi s genitivom, što se smatra normativno nekorektnim. Osim navedenom frazom odnos ticanja u hrvatskom se jeziku može izricati i prijedlogom *glede* + *G*, ali rjeđe jer je riječ o arhaičnom prijedlogu (Pranjeković, 2001: 19). Tako su *u (s)vezi s(a) + I* te *glede* + *G* često međusobno zamjenjivi, npr. *u svezi s vašim pitanjem* → *glede vašeg pitanja*.

4.2.3.5. Uz prostorno se značenje kod prijedloga *pred* + *I* u hrvatskom jeziku javlja prezentativno značenje. Riječ je o značenju koje označuje da se kakav proces odvija u nazočnosti onoga što je označeno kosim padežom, npr. *posvjedočiti pred svima, prisegnuti pred sućem, nastupiti pred mnoštvom* (Pranjeković, 2001: 29). Prezentativno se značenje, pri tome, može eksplicirati i izrazima *u nazočnosti/u prisutnosti* + *G*, npr. *glupo se ponašati u nazočnosti većeg broja ljudi, pušiti u prisutnosti roditelja* (Pranjeković, 2001: 29).

Prijedlogom *pred* + *I* u hrvatskom se jeziku izriče i značenje blisko relativu, odnosno značenje koje je rezultat spajanja značenja relativna i značenja prezentativa (Pranjeković, 2001: 19), npr. *Svi su jednako pred zakonom*. Katkada se to značenje još i uopćuje pa se prijedlog *pred(a)* približava značenju općednosnih prijedložnih sredstava tipa *s obzirom na, u odnosu na* (npr. *Svi su jednaki s obzirom na/u odnosu na zakon*) (Silić, Pranjeković, 2007: 237).

5. Poprijedloženi instrumentali s genitivom

U hrvatskom jeziku, uz prave prijedloge, postoji i velik broj sekundarno izvedenih izraza koji se upotrebljavaju u prijedložnoj funkciji. Takvi prijedlozi u osnovi redovito imaju neku punoznačnu riječ, samu ili u spoju s nekim pravim prijedlogom, a njihov se nastanak smatra jednim od tipičnih gramatikalizacijskih procesa koji dijele mnogi indoeuropski jezici (Lehmann, 1991, prema Bučar, 2009: 193). Za razliku od primarnih prijedloga koji čine ograničen skup uglavnom jednosložnih imenica i označuju primarno gramatičke ili temeljne priložne odnose kao što su mjesto, vrijeme, sredstvo i sl., sekundarni su prijedlozi otvorena skupina uglavnom višesložnih oblika kojima se označavaju konkretni odnosi (Diewald, 1997, prema Bučar, 2009: 193). S obzirom na porijeklo, takvi prijedlozi, najčešće nastaju gramatikalizacijom imenica, ali mogu nastati i od drugih vrsta riječi, kao što su glagoli, prilozi ili pridjevi (Bučar, 2009: 193), a od padeža koji postupno gube predmetnost i okamenjuju se najčešći je instrumental (Glušac, Rišner, 2016: 411).

Velik se broj instrumentala u hrvatskom jeziku tako smatra prijedlozima. D. Raguž u *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* (1997: 117, 131-133) među poprijedloženim imenicama u instrumentalu navodi *diljem, pomoću, posredstvom, povodom, prigodom, prilikom, putem, silom, širom, tokom*. J. Silić i I. Pranjković u *Gramatici hrvatskoga jezika* (2007: 243) spomenutima dodaju *dužinom, koncem, krajem, početkom, sredinom, slijedom, širinom, temeljem i tijekom*, dok I. Matas Ivanković u monografiji o izražavanju prostora i vremena prijedlozima s genitivom (2014: 23) bilježi i instrumentale *polovicom/polovinom, posredovanjem, snagom i zaslugom*.

5.1. Poprijedloženi instrumentali prostornoga značenja

U suvremenoj se građi u prostornom značenju često nalaze poprijedloženi instrumentali *diljem* i *širom* te nešto rjeđe *sredinom*, koji se u prijedložnoj ulozi javlja uglavnom u vremenskom značenju (Glušac, Rišner, 2016: 428).

Prijedlog *diljem*, i njemu sinoniman prijedlog *širom*, označuju prostor na čijim se raznim dijelovima objekt lokalizacije prostire/nalazi (Matas Ivanković, 2014: 92, 201). Prijedložnim se izrazima s oba prijedloga tako označuje prolokalnost jer se obuhvaća veći prostor, a uz njih

se nalaze i imenice koje to potvrđuju, kao npr. *diljem/široom svijeta/domovine/zemlje/Europe* i sl. (Glušac, Rišner, 2016: 428).

Za razliku od uporabe u suvremenom jeziku, u jeziku se 19. stoljeća *široom* češće potvrđuje kao prilog, dok je *diljem* u 19. i početkom 20. stoljeća imao širu uporabu nego danas. Tako se osim s imenicama koje označuju velika područja nastanjena ljudima (Raguž, 1997: 123; Silić, Pranjković, 2007: 214), kao i prostornu raspršenost, prijedlog *diljem* u 19. stoljeću nalazio i s imenicama užega prostornoga značenja (npr. *diljem ceste*), ali i s drugima koje podrazumijevaju zatvorenost/ograničenost (npr. *diljem zbirke*) kao odrednicama. Međutim, i u tim se izrazima zadržavala oznaka raspršenosti (na/u omeđenom prostoru) kao osnovno značenje tog prijedloga (Glušac, Rišner, 2016: 428). Međutim, osim u prostornom, u jeziku se 19. stoljeća prijedlog *diljem* rabio i u vremenskom značenju, npr. *diljem ova tri bojna dana*, *diljem službenih časovah*, što je također različito od uporabe u suvremenom jeziku¹⁹ (Glušac, Rišner, 2016: 428).

5.2. Poprijedloženi instrumentali vremenskoga značenja

U suvremenom hrvatskom jeziku, kao i u jeziku 19. stoljeća, veći stupanj udaljavanja od osnovnoga značenja imenica pokazuje najbrojnija skupina poprijedloženih instrumentala – instrumentali vremenskoga značenja *prigodom*, *prilikom*, *sredinom*, *tečajem*, *tijekom (tokom)* i *povodom*. Udaljavanje od osnovnoga značenja imenice prepoznaje se i u instrumentalima *koncem*, *krajem*, *svršetkom* i *početkom*, čija preobrazba u prijedloge nije u potpunosti završena. Od prijedloga s vremenskim značenjem jedino je *sredinom* višeznačan jer može imati i prostorno i vremensko značenje (Glušac, Rišner, 2016: 429).

Vremensko se značenje poprijedloženih instrumentala u suvremenom jeziku dalje može potpuno ili dijelom raščlaniti na podznačenja.

Prijedlozi *koncem*, *krajem* i *svršetkom* s imenskom riječju u prijedložnom izrazu označuju vrijeme koje se odnosi na završni dio vremenskog odsječka označenog odrednicom,

¹⁹ U vremenskom se izrazu *diljem ova tri bojna dana* prostorna raspršenost ne preslikava u potpunosti na vrijeme, nego je kao i u prijedložnom izrazu *diljem ceste/zbirke* riječ o raspršenosti u omeđenom vremenu. Mogućnost, pak, zamjene izrazima *za/u vrijeme* + *G* potvrđuje da je riječ o istodobnosti (*za/u vrijeme službenih časova* – vrijeme događanja istodobno je s vremenom koje označuje imenica), a zamjena izrazom *u* + *A* potvrđuje da je riječ o unutarvremenosti (*u ova tri bojna dana* – vrijeme događanja smješta se unutar vremenskog odsječka označenog imenicom) (Glušac, Rišner, 2016: 429).

dok prijedlog *početkom* označuje vrijeme koje se odnosi na početak vremenskog odsječka označenog odrednicom (Glušac, Rišner, 2016: 429). Oba se navedena podznačenja, budući da označuju rubne dijelove odrednice, njezin početak ili kraj, određuju značenjem ekstremalne temporalnosti (Pranjeković, 2001: 16). U jeziku se 19. stoljeća ekstremalna temporalnost najčešće izricala s *koncem*, dok su se *krajem* i *svršetkom*, budući da je u njima gramatikalizacija bila slabije provedena, češće rabili kao imenice u osnovnom značenju. Za razliku od toga, u suvremenom je jeziku smanjena uporaba prijedloga *koncem* u odnosu na *krajem*. Također, u 19. su se stoljeću prijedlozi *koncem* i *svršetkom*, osim s imenicama vremenskoga značenja u genitivu, potvrđivali i s imenicama koje izravno nisu vremenskog značenja, npr. *koncem sadanje sjeditbe, svršetkom prvoga, a početkom drugoga zasjedanja* (Glušac, Rišner, 2016: 430), dok se instrumental imenice *krajem* rabio i pri izricanju prostornoga značenja kao sinonim prijedlozima (*uz*)*duž*, (*po*)*kraj* i *na*, npr. *krajem morske obale, krajem mora* (Glušac, Rišner, 2016: 430), što u suvremenom jeziku više nije slučaj.

Prijedlog *sredinom*, uz imenice *polovicom* i *polovinom*, koje su također na putu preobrazbe u prijedloge, u suvremenom jeziku označuje centrumtemporalnost, odnosno vrijeme koje se odnosi na središnji dio vremenskoga odsječka označenog odrednicom (Pranjeković, 2001: 16), a u jednakom se značenju upotrebljavao i u jeziku 19. stoljeća.

Prijedlozi *tijekom* i *tokom* označuju vrstu istovremenosti u kojoj je posebno istaknut sem protežnosti, tj. protjecanje vremena (protemporalnost). Riječ je o vremenskom odsječku ili događaju koji se odvija paralelno s vremenskim odsječkom ili događajem označenim vremenskim lokalizatorom (Pranjeković, 2001: 15). Takvo je značenje u pravilu zališno jer je vremenska protežnost svojstvena svakom vremenskom pojmu (Silić, Pranjeković, 2007: 210), npr. *tijekom prošle godine* (umjesto *prošle godine*), *tijekom jučerašnjeg dana* (umjesto *jučer*) i sl. (Barić i dr., 1999: 193). Prijedlozi *tijekom* i *tokom* u jeziku su se 19. stoljeća rabili podjednako, a osim s imenicama vremenskoga značenja nalazili su se i pri neizravnu izricanju vremena, kao npr. u izrazu *tokom razgovora* (Glušac, Rišner, 2016: 431). Na mjestu prijedloga *tijekom* i *tokom* danas mogu stajati i proizvedeni prijedlozi *u tijeku* i *u toku* (Silić, Pranjeković, 2007: 210), pri čemu slabi funkcija imenovanja riječi *tijek/tok*, a razvija se posrednička funkcija između glagola i imenice u genitivu, pa *u tijeku/u toku* preuzima ulogu prijedloga (Matas Ivanković, 2014: 234). Osim toga, danas je vidljiva i razlika u uporabi tih dvaju prijedloga, pri čemu je uporaba prijedloga *tokom* danas znatno rjeđa te se normativno ograničuje (Glušac, Rišner, 2016: 431).

U značenju protemporalnosti, odnosno krozvremenosti, upotrebljavao se u jeziku 19. stoljeća i prijedlog *tečajem*, i to uglavnom uz imenice koje izriču neodređeno vrijeme ili duže razdoblje, npr. *tečajem prošle školske godine* (Glušac, Rišner, 2016: 430-431). Danas se taj prijedlog smatra arhaičnim te je potpuno nestao iz uporabe.

Prijedlozi *prilikom* i *prigodom* označuju vrstu istodobnosti u kojoj se jedan vremenski odsječak ili događaj na temelju te istodobnosti povezuje s drugim (Silić, Pranjković, 2007: 219), tj. smješta se u približno vrijeme označeno vremenskim lokalizatorom („prigodna temporalnost“) (Pranjković, 2001: 15). Ti događaji mogu biti podudarni samo u vremenu, ali se iz te podudarnosti može razviti i uzročno-posljedični odnos (Silić, Pranjković, 2007: 219), kao što je slučaj u primjeru *Prilikom bombardiranja poginulo je mnogo osoba* (Glušac, Rišner, 2016: 430). Razlika je pritom među tim prijedlozima u tome što je *prigodom* uglavnom vezan za kakvu manifestaciju (Silić, Pranjković, 2007: 219), npr. *prigodom izložbe, prigodom proslave* (Raguž, 1997: 132), dok *prilikom* može biti vezan za bilo kakav događaj (Silić, Pranjković, 2007: 219), npr. *prilikom rasprave u Saboru, prilikom razgovora o tom pitanju* (Raguž, 1997: 132). U jeziku se 19. stoljeća pri izricanju prigodne temporalnosti češće nalazio prijedlog *prigodom* nego *prilikom*. Danas se te prijedloge preporučuje značenjski razlikovati s obzirom na imenice čijom su gramatikalizacijom nastale: *prilika*, koja u korijenu ima lik, tj. vezana je za likovnost, prostornost, značenjski je raznovrsnija, dok je *prigoda* značenjem vezana uz vrijeme, što potvrđuje korijen riječi *god* (Težak, 1999: 243-247). Međutim, jezik suvremenih zakona, novina i časopisa ne slijedi u potpunosti napomene koje *prigodom* vezuju uz kakvu manifestaciju te se genitivnim izrazima s tim prijedlogom u jeziku administrativnih spisa često izriče i negativno obojena okolnost koja je razlogom kazni, dok u novinskim tekstovima *prigodom* sve češće zamjenjuje prvotne prijedloge *pri*, *kod* i *za* ili prijedložni izraz *za vrijeme*. Osim toga, *prilikom* se kao i *prigodom* u dijelu suvremenih medija rabi uz imenice koje izriču kakvu svečanost, čime se među njima gubi značenjska razlika (Glušac, Rišner, 2016: 431).

Prijedlog *povodom* ima u doslovnom smislu vremensko-uzročno značenje te se takvo značenje obično naziva uzrokom povoda. Tako su npr. u rečenici *Došao je kući povodom božićnih blagdana* božićni blagdani i vrijeme i uzrok (razlog) dolaska (Silić, Pranjković, 2007: 219). Prijedlog *povodom* jezična norma danas uglavnom odbacuje te traži njegovu zamjenu prijedložnim izrazom *u povodu* (Barić i dr., 1999: 190) ili prijedlogom *prigodom* (Raguž, 1997: 131), npr. *u povodu proslave/prigodom proslave*.

5.3. Poprijedloženi instrumentali sa značenjem načina, sredstva i uzroka

Značenje načina, sredstva ili uzroka u suvremenom hrvatskom jeziku imaju poprijedloženi instrumentali *pomoću, posredstvom, putem, silom, slijedom* i *temeljem*.

Prijedlozi *pomoću, putem* i *posredstvom* označuju predmet koji služi kao sredstvo ili kao pomoć pri obavljanju kakve radnje (Silić, Pranjković, 2007: 216). Prijedlog *pomoću* tako obično pretpostavlja predmet koji ne mora služiti kao izravno sredstvo, nego kao vrsta pripomoći za obavljanje kakve radnje, npr. *To je lakše objasniti pomoću crteža, Zaposlio se pomoću veza i vezica* (Silić, Pranjković, 2007: 216). Od svih prijedloga kojima se označuje sredstvo u 19. se stoljeću najmanje gramatikalizirao upravo prijedlog *pomoću* koji se tada rjeđe upotrebljava (Glušac, Rišner, 2016: 433). Danas pak navedeni prijedlog, uz značenje sredstva, nosi u sebi i značenje načina.

Poprijedloženi oblik imenice *put*, prijedlog *putem*, u suvremenom se jeziku obično rabi uz imenice koje označavaju kakvu ustanovu ili medij priopćavanja koji služi kao sredstvo (Silić, Pranjković, 2007: 217), dok su odrednice uz taj prijedlog u jeziku 19. stoljeća mogle biti različite, npr. *putem mira, putem slobodne pogodbe* (Glušac, Rišner, 2016: 432).

Prijedlog *posredstvom* znači sredstvo, način, postupak, i to uglavnom u administrativnom jeziku (Raguž, 1997: 131), odnosno upotrebljava se onda kad što ili tko služi kao posrednik u obavljanju kakve radnje, npr. *Lijek se može naručiti posredstvom doma zdravlja, Zaposlila se posredstvom ravnatelja* (Silić, Pranjković, 2007: 217). Prijedlog je *posredstvom* u jeziku 19. stoljeća čest dok se u suvremenom jeziku često preporučuje njegova zamjena prijedlogom *preko* ili konstrukcijom *s pomoću* (Barić i dr., 1999: 190).

Poprijedloženi instrumentali imenica *silom, slijedom* i *temeljem* češće se u suvremenoj jezikoslovnoj literaturi opisuju kao prilozi, a rjeđe kao prijedlozi (Glušac, Rišner, 2016: 433). Instrumentalni oblik imenice *silom* označuje način, ali s odrednicama koje označuju oružje, prijetnje, neprilike i sl., ali može izricati i sredstvo, kao npr. u izrazu *silom zakona*. Ipak, u suvremenom se hrvatskom jeziku uz genitiv imenice *zakon* sve češće taj prijedlog zamjenjuje izrazom *po sili* (Glušac, Rišner, 2016: 433).

Instrumentalni oblik *slijedom* u suvremenom se hrvatskom jeziku često poprijedložuje, iako ga rječnici opisuju kao prilog. U jeziku je 19. stoljeća također bio češći u priložnoj, a nešto rjeđi u prijedložnoj uporabi, te se najčešće rabio uz genitiv pokazne zamjenice *to* u konektorskoj ulozi, npr. *slijedom toga* (Glušac, Rišner, 2016: 433-434).

Prijedložna uporaba instrumentala *temeljem* potvrđuje se već od druge polovice 19. stoljeća (Glušac, Rišner, 2016: 434), a i danas je osobito česta. U jezikoslovnoj se literaturi ipak opisuje samo značenje sinonimnoga prijedložnoga izraza *na temelju*, i to kao načinsko (Popović, 1966: 201), a zatim i kao uzrok kriterija koji je podvrstom uzročnoga značenja (Silić, Pranjković, 2007: 249). Navedena se značenja onda prenose i na sam prijedlog *temeljem* pa on tako nosi i načinsko i uzročno značenje.

6. Zaključak

Genitiv i instrumental u suvremenom hrvatskom jeziku mogu imati raznolika značenja i službe. Kao padež ticanja genitiv znači da je nekakav predmet u odnosu s nekim drugim predmetom, pri čemu taj odnos može biti prostorni ili vremenski, ali može biti i logički složeniji, pa može značiti dio predmeta, otkidanje, udaljavanje predmeta od predmeta, približavanje predmeta, pripadnost predmeta drugomu predmetu, svojstvo predmeta, izuzimanje, potjecanje i sl. S druge strane, osnovna su značenja instrumentala značenje sredstva i društva. Međutim, instrumental može značiti i popratne okolnosti, mjesto kojim se što kreće, vrijeme u koje se što zbiva, srodstvo i sl.

U svim navedenim značenjima genitiv i instrumental mogu dolaziti bez prijedloga, ali i s njima, pri čemu se često nalaze i u međusobno različitim odnosima. Kada je riječ o značenjima genitiva i instrumentala bez prijedloga, može se istaknuti kako su zajednička značenja oba padeža vremensko značenje, značenje ablativnosti i/ili podrijetla te značenje vršitelja (agensa) radnje. Specifična je, osim toga, za oba padeža objektna služba, a u vezu se mogu dovesti i značenja kvalitativnog genitiva (genitiva svojstva) te kvalitativnoga instrumentala (instrumentala s prijedlogom $s(a)$), značenje dijelnog (partitivnog) genitiva te posebno partitivno značenje koje se izriče instrumentalom s prijedlogom *među*, ali i značenje sredstva koje se izriče besprijedložnim instrumentalom, ali i prijedložno-padežnim izrazima $s(a) + I$ te *od, iz, preko, pomoću/uz pomoć + G*.

Osim bez prijedloga, genitiv i instrumental u suvremenom se hrvatskom jeziku mogu upotrebljavati i s prijedlozima, i to genitiv s velikim brojem prijedloga, a instrumental samo s njih šest: s prijedlozima $s(a)$, *za, pod, pred, nad* i *među*. Značenja se prijedloga s genitivom i instrumentalom pri tome primarno dijele na dimenzionalna, odnosno prostorna i vremenska, te nedimenzionalna, a i u njima su često u međusobnim odnosima. Kada je riječ o prostornim značenjima genitivni su prijedlozi *ispod, ispred, iznad* i *iza*, kada označuju konkretnu prostornost, zamjenjivi prijedlozima *pod, pred, nad* i *za* s instrumentalom. S druge strane, linearni interesiv *između + G* te skupni interesiv *među + I* u prostornom su značenju u izravnoj opreci – *između* povezuje dva, a *među* više pojmova, ali unatoč tome ipak su u nekim slučajevima i međusobno zamjenjivi.

I u vremenskim su značenjima genitiv i instrumental s prijedlozima u različitim odnosima. Tako primjerice prijedlog $s(a)$ s genitivom nosi vremensko značenje s nijansom

udruživanja (socijativnosti) koje je blisko vremenskom značenju prijedloga $s(a) + I$. U značenju prijevremenosti alterniraju prijedlozi $pred + I$ te prijedlozi $prije/uoči + G$, koji se u tim značenju češće upotrebljavaju. Prijedlogom $za + I$ označuje se prostorna temporalnost, ali i istodobnost, pri čemu je taj prijedlog u pravilu zamjenjiv izrazima $za vrijeme/u vrijeme + G$. Istodobnost se može izricati i prijedlogom $pod + I$, ali je takva uporaba normativno nepreporučljiva te se predlaže njegova zamjena izrazima $za vrijeme/tijekom + G$. Prijedlozima $nakon/poslije + G$ izriče se poslijevremenost, kao i prijedlogom $za + I$, a specifično je i vremensko značenje intertemporalnosti, u kojemu se upotrebljava samo linearni interesiv *između*, dok skupni interesiv *među* može doći uz imenicu s vremenskim značenjem, ali prijedložni izraz tada gubi vremensko značenje.

Nedimenzionalna značenja genitiva i instrumentala s prijedlozima također su u međusobnim odnosima. Tako u značenju načina alterniraju prijedlozi $s(a) + I$, koji nosi specifično načinsko značenje socijativnog podrijetla, te $bez + G$, koji nosi suprotno značenje, značenje kojemu je svojstveno lišavanje koga/čega, izuzimanje ili minus-socijativ. Navedeni prijedlozi u izravnoj su opreci i kada označavaju svojstvo, kvalitetu nekog predmeta. Prijedlogom $iz + G$ izriče se način, ali i podrijetlo, pri čemu je u tim slučajevima često zamjenjiv besprijedložnim instrumentalom. U vezi su i složena prijedložna fraza $u (s)vezi s(a) + I$, koja se u razgovornom jeziku često zamjenjuje izrazom $u (s)vezi + G$ ili, rjeđe, prijedlogom $glede + G$, dok je u značenju nazočnosti prijedlog $pred + I$ zamjenjiv izrazima $u nazočnosti/u prisutnosti + G$.

Specifičnost odnosa genitiva i instrumentala u suvremenom hrvatskom jeziku ogleda se i u velikom broju instrumentala koji se danas smatraju prijedlozima. Riječ je pri tome o izvedenim, sekundarnim prijedlozima nastalima poprjedloženjem imenica, a koji u suvremenom hrvatskom jeziku dolaze s genitivom. S obzirom na svoja značenja i ti se prijedlozi mogu podijeliti na one kojima se izriče prostor (*diljem i širom*), vrijeme (*prigodom, prilikom, sredinom, tečajem, tijekom/tokom, povodom, koncem, krajem, svršetkom, početkom*) te različita nedimenzionalna značenja, kao npr. način, sredstvo i uzrok (*pomoću, posredstvom, putem, silom, slijedom, temeljem*).

7. Literatura

1. Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika Marija. 1995. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Barić, Eugenija; Hudeček, Lana; Koharović, Nebojša; Lončarić, Mijo; Lukenda, Marko; Mamić, Mile; Mihaljević, Milica; Šarić, Ljiljana, Švačko, Vanja; Vukojević, Luka; Zečević, Vesna; Žagar, Mateo. 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena, Školske novine.
3. Bučar, Mirjana. 2009. Gramatikalizacija i sekundarni prijedlozi glagolskoga i imeničkoga porijekla. *Jezikoslovlje*, 10/2, str. 183-216.
4. Glušac, Maja; Rišner, Vlasta. 2013. Vremenski instrumental. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 39/1, str. 235-252.
5. Glušac, Maja; Rišner, Vlasta. 2016. O uporabi i značenju sekundarnih prijedloga nastalih gramatikalizacijom imenica. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 42/2, str. 409-442.
6. Ivić, Milka. 1983. *Lingvistički ogledi*. Beograd: Prosveta.
7. Katičić, Radoslav. 1986. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika: nacrt za gramatiku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (JAZU).
8. Matas Ivanković, Ivana. 2009. Izražavanje prostornih značenja prijedložno-padežnim izrazima. *Hrvatski plus – Anagram, Prostor u jeziku, Književnost i kultura šezdesetih, Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, Filozofski fakultet Zagreb.
9. Matas Ivanković, Ivana. 2014. *Izražavanje prostora i vremena prijedlozima s genitivom u hrvatskom i ruskom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
10. Menac, Antica. 1989. *Upotreba i značenja padeža bez prijedloga u suvremenom ruskom i hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Rad JAZU, knj. 427, str. 71-126.
11. Pranjković, Ivo. 2001. *Druga hrvatska skladnja: Sintaktičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
12. Raguž, Dragutin. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.

13. Rišner, Vlasta. 2006. Atributi i njihova značenja. *Filologija*, 46-47, str. 253-269.
14. Silić, Josip; Pranjković, Ivo. 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
15. Težak, Stjepko. 1999. *Hrvatski naš (ne)zaboravljeni*. Zagreb: Tipex.